

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERKEN TUNÇ ÇAĞI BATI ANADOLU'DA
OYUNCAKLAR

ALPER ASLAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UHRİ

İZMİR 2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

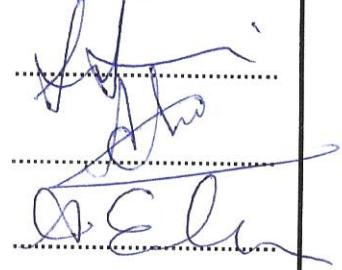
Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : ALPER ASLAN
Öğrenci No : 2015800583
Tez Başlığı : Erken Tunç Çağı Batı Anadolu'da Oyuncaklar

Savunma Tarihi : 05/08/2019
Danışmanı : Dr.Öğr.Üyesi Ahmet UHRI

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>
Dr.Öğr.Üyesi Ahmet UHRI	- Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç.Dr. Akın ERSOY	- Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç.Dr. Aylin ERDEM	- Ege Üniversitesi

İmza

ALPER ASLAN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği () / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Erken Tunç Çağı Batı Anadolu’da Oyuncaklar” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019

Alper ASLAN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Erken Tunç Çağı Batı Anadolu’da Oyuncaklar

Alper ASLAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı

Arkeoloji Programı

Bu tez çalışmasında Erken Tunç Çağı’nda Batı Anadolu’daki oyuncaklar ve oyuncak olması muhtemel maddi kalıntılar incelenmiştir. Erken Tunç Çağı Batı Anadolu’da ve komşu coğrafyalarda farklı tarihlerde yaşanmıştır. Geçmişten günümüze devam eden araştırmalar sonucunda farklı öneriler ortaya koyulmakla beraber, bu öneriler arasındaki kronolojik farklar günümüzde gittikçe azalmıştır. Tunç Çağı sonrası için Oyun ve Oyuncaklar üzerine yapılan araştırmalar daha fazla somut bilginin elde edilebilmesi neticesinde daha kesin ve sağlıklı sonuçlar vermektedir. Fakat Batı Anadolu’da yazının henüz kullanılmadığı Tunç Çağlar için maddi bir kalıntının oyuncak olarak değerlendirilmesi güç bir meseledir ve yeni buluntular ışığında idol ya da figürin olarak tanımlanan bazı eserlerin oyuncak olma ihtimali üzerinde durulması gereken bir konudur.

Anahtar Kelimeler: Tunç Çağı, Erken Tunç Çağı, Oyun, Oyuncak, Batı Anadolu, İdol, Figürin.

ABSTRACT

Master's Thesis

Toys in Western Anatolia in Early Bronze Age

Alper ASLAN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Archaeology

Archaeology Program

In this thesis, toys or artefacts potentially considered as toys have been studied in Western Anatolia during the Bronze Age. Early Bronze Age happened in Western Anatolia and its neighbouring lands at different times. As a result of studies spanning from past to today, there are different suggestions about the exact dating of EBA; however, the chronological discrepancies between dates are more subtle today. Because of having more clear informations about after Bronze Age periods; studies on toys and games can give more definite and accurate results. It is a hard task to identify an artefact as a toy in Western Anatolia during Bronze Age as writing was not used yet. With the help of new studies, the possibility of identifying some artefacts as toys called idols or figurines before is an area that demands further study.

Keywords: Bronze Age, Early Bronze Age, Game, Toy, Western Anatolia; Idol, Figurine

ERKEN TUNÇ ÇAĞI BATI ANADOLU’DA OYUNCAKLAR

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OYUN VE OYUNCAĞIN KÜLTÜR TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ

1.1. OYUNUN TANIMI VE KÜLTÜR TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ	5
1.2. OYUNCAĞIN TANIMI VE KÜLTÜR TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ	12

İKİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU ETÇ COĞRAFİ VE KÜLTÜREL AYRIM

2.1. İKLİMSSEL VE COĞRAFİ KOŞULLAR, KÜLTÜREL GRUPLARIN YERLEŞİK HAYATA HAZIRLANMASI	16
2.2. BATI ANADOLU TUNÇ ÇAĞI VE TUNÇ ÇAĞI COĞRAFYASI	17
2.3. BATI ANADOLU ETÇ KÜLTÜR GRUPLARI	21

2.3.1. Batı Anadolu ETÇ I Kùltür Grupları	22
2.3.2. Batı Anadolu ETÇ II Kùltür Grupları	23
2.3.3. Batı Anadolu ETÇ III Kùltür Grupları	24

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI ANADOLU ETÇ KRONOLOJİSİ

BATI ANADOLU ETÇ KRONOLOJİSİ	26
------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BATI ANADOLU ETÇ OYUNCAKLARI

4.1. HARMANÖREN MEZARLIĞI	34
4.2. BOZCAADA TENEDOS MEZARLIĞI	36
4.3. ESKİŞEHİR KANLITAŞ HÖYÜK	39
4.4. DEMİRCİHÖYÜK, SARIKET MEZARLIĞI	39
4.5. ESKİŞEHİR KUÇÇU HÖYÜK	41
4.6. AFYONKARAHİSAR ASARCIK HÖYÜK	42
4.7. UŞAK GAVURKUYUSU HÖYÜK	43
4.8. GÖKÇEADA YENİBADEMLİ HÖYÜK	43
4.9. BADEMAĞACI HÖYÜK	45
4.10. LİMANTEPE	47
4.11. ÇİNE-TEPECİK HÖYÜK	48
SONUÇ	51
KAYNAKÇA	55

KISALTMALAR

Cm	Santimetre
C14	Karbon 14, radyoaktif karbon yöntemi
Km	Kilometre
m	Metre
m²	Metrekare
s	Sayfa
ss	Sayfa Sayısı
MÖ	Milattan Önce
ETÇ	Erken Tunç Çağı
ETÇ I,II,III	Erken Tunç Çağı I,II,III
Bknz	Bakınız
yak.	Yaklaşık
P.T.	Pişmiş Toprak
Bl.	Bölüm

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Oyun Oynuyan İki yavru Afrika Fili.	s.5
Şekil 2: Yeni Gine’de Sepik Timsah Festivaline Hazırlanan Çocuklar	s.7
Şekil 3: Köpekler ve Çakallar Oyunu	s.8
Şekil 4: Knossos Sarayı’nda Boğa Yakalama Oyununu Betimleyen Fresk	s.8
Şekil 5: Akrotiri’de Bulunan Ve Boks Yapan Genç Erkekleri Betimleyen Fresk	s.9
Şekil 6: Cucuteni-Trypili Kültürü Tekerlekli Boğa	s.14
Şekil 7: Korinthian Doll Olarak da Bilinen ve MÖ. 5. YY’a Tarihlenen Oyuncak Bebek	s.14
Şekil 8 : ETÇ Kervan Yolları	s.19
Şekil 9 : ETÇ I Kültür Grupları	s.22
Şekil 10 : Batı Anadolu ETÇ Kültür Grupları	s.25
Şekil 11 : Harmanören Mezarlığı Konumu	s.35
Şekil 12: Harmanören Mezarlığı’nda Bulunan Çocuk Arabası Tekerleği	s.36
Şekil 13 : Tenedos’un ve Nekropolün Konumu	s.37
Şekil 14 : Tenedos’un ve Ege’deki Konumu	s.37
Şekil 15: Tenedos 7 Numaralı Mezar Buluntuları; Bronz İğne, Çömlekçik, İstiridye Kabuğu	s.38
Şekil 16: Tenedos’ta 1993 Yılında Bulunan Etç Mezarı ; Kemik İğne, Ağırşak, İstiridye Kabuğu	s.38
Şekil 17: Kanlıtaş’ta Bulunan Basit Figürin	s.39
Şekil 18: Kanlıtaş’ta Bulunan Basit Figürinin Çizimi	s.39
Şekil 19 : Demircihöyük Konumu	s.40
Şekil 20 : Sarıket Mezarlığı’nın Demircihöyük’e Göre Konumu	s.40
Şekil 21: Sarıket Mezarlığı’nda Bir Çocuk Mezarında Bulunan Boncuklar	s.40
Şekil 22: Sarıket Mezarlığı’nda Bir Çocuk Mezarında Bulunan Heykelcik	s.41

Şekil 23: Kuççu Höyük'te Tarla Sahibinin Araştırma Ekibine Teslim Ettiği Pişmiş Toprak Boğa Figürini	s.42
Şekil 24: Asarcık Höyük'te Bulunan Pişmiş Toprak Hayvan Figürini	s.43
Şekil 25: Gavurkuyusu Höyük'te bulunan Pişmiş Toprak Boğa Figürini	s.43
Şekil 26 : Gökçeada Yenibademli Höyük Konumu	s.44
Şekil 27: Yenibademli Kazıları'nda Ortaya Çıkarılan Balık Benzeri Figürin	s.45
Şekil 28 : Bademağacı Höyük Konumu	s.46
Şekil 29: Bademağacı 1999 Yılı Kazılarında Ortaya Çıkarılan, İşlevi Belirsiz Yassı Kireç Taşları	s.47
Şekil 30: Bademağacı 2008 Yılı Kazılarında Ortaya Çıkarılan P.T. Çingirak	s.47
Şekil 31 : Limantepe'nin Uydu Fotoğrafıyla Gösterilen Konumu	s.48
Şekil 32: Limantepe'de Ortaya Çıkarılan Kemik Kuş Figürini	s.48
Şekil 33 : Çine-Tepecik Höyük Konumu	s.49
Şekil 34: G27 Çömlek Mezarının Yanında Bulunan P:T. Figürin Başı	s.50
Şekil 35: G27 Çömlek Mezarının Yanında Bulunan P:T. Figürin Gövdesi	s.50

GİRİŞ

Oyun ve Oyuncak, neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir demek yanlış olmayacaktır. Oyunun sadece modern insana özgü bir aktivite olduğunu düşünmek olsa olsa doğayı yeterince gözlemleyememekten kaynaklanan bir yanılgı ya da kendi hayatlarımıza antroposantrik bakış açısının bir sonucudur diyebiliriz. Oysa oyun çağlar boyunca insan hayatının bir parçası olmuş ve kültürün vazgeçilmez bir ögesi olagelmıştır. Bunun yanında oyun sadece insanlara özgü bir aktivite değildir. En basit haliyle evcil hayvanlarımıza ya da televizyonda gördüğümüz bir vahşi yaşam belgeseline, sirlere, hayvanat bahçelerine bir göz atarsak oyunun, hayvanların da hayatlarının bir parçası olduğunu görebiliriz. Doğada bulunan birçok varlık oyunla iç içe yaşamaktadır, bu sadece basit bir gözlemle ulaşabileceğimiz tartışmaya gerek duyulmayan bir sonuçtur. Tartışılması gereken ya da araştırılması gereken nokta oyunun eski çağlardan beri var olup olmadığı değil, ne şekilde, hangi enstrümanlarla, nasıl bir kapsamda var olduğudur.

Araştırılması gereken konulardan biri de oyunun cereyan ederken, oyuncular tarafından kullanılan materyallerdir. Burada belirtmek gerekir ki “oyuncu” tanımı sadece kompleks bir aktivitede ya da karşılıklı oynanan bir oyundaki kişileri ifade etmemektedir. Bu, modern çağın kültürel etkilerinin dil üzerindeki bir yansıması sonucu bizim düştüğümüz bir yanılgı olmamalıdır. Elinde bez bir bebekle oynayan küçük bir kız çocuğu da hatta bulduğu kemikle oynayan bir köpek yavrusu da bir oyuncudur. Oyuncuların oyun sırasında kullandıkları materyaller de oyuncak olarak tanımlanabilir. Oyuncaklar da tıpkı oyunlar gibi kompleks bir yapıya sahip olmak zorunda değildir. Yukarıda belirtildiği üzere bir kemik parçası dahi oyuncak olarak tanımlanabilir. Nitekim astragalus kemiklerinin bronz çağlardan beri Orta Doğu, Anadolu, Kıbrıs ve Ege’de mezarlarda bulunduğu ve bunların oyuncak olarak kullanılmış olma ihtimali olduğu bilinmektedir.¹ Kemik parçalarıyla, bazı taşlarla ya da pişmiş toprak parçalarıyla oynanan basit oyunlar olabileceğini göz önünde bulundurursak, bu oyunları oynarken kullanılan basit malzemeleri de oyuncak olarak değerlendirmemizde hiçbir sakınca yoktur. Fakat günümüz algısı, oyuncak dediğimizde bizi daha tanıdık bazı nesneleri düşünmeye itmekte ve basit de olsa,

¹ Garth H. GILMOUR, “The Nature and The Function Of Astragalus Bones From Archaeological Context In The Levant And Eastern Mediterranean” **Oxford Journal of Archaeology**,16(2), 1997, s. 167-175

oyuncak olduğundan şüphe etmeyeceğimiz ya da mekanik oyuncak olarak adlandırabileceğimiz nesneleri hayal etmemize neden olmaktadır. Mekanik oyuncak olarak adlandırabileceğimiz hareket edebilen bir sisteme sahip oyuncakların tarih sahnesine çıkışı şüphesiz basit oyuncaklar kadar eski değildir. Bu uğraş için en azından avcı toplayıcı toplumdan yerleşik ya da yarı yerleşik hayata geçmiş olmak gerekli gibi gözükmemektedir. Yine de Kalkolitik Çağ'dan itibaren gerek Anadolu'da gerekse dünyanın çeşitli yerlerinde tekerlekli araba olarak tanımlayabileceğimiz bazı oyuncaklara rastlanmıştır. Mardin Kızıltepe'de yapılan yüzey araştırması esnasında bulunan ve Kalkolitik Çağ'a tarihlenen oyuncak araba ya da Şanlıurfa Soğmatar'da ortaya çıkan ve ETÇ'ne tarihlenen tekerlekli oyuncak araba Anadolu topraklarında mekanik oyuncakların tarihinin ne kadar eskiye dayandığını göstermektedir.² Yine İndus Vadisi'nde Harappa'da bulunan ve MÖ 2500'lü yıllara tarihlenen tekerlekli oyuncak araba³ ya da MÖ 3000'li yıllara tarihlenen ve Ur Krallığı'nda kullanılmış yine tekerlekli bir oyuncak araba⁴ kalıntıları Tunç Çağlar'da büyük medeniyetlerin veya onlara komşu olan yerleşimlerin artık mekanik oyuncak yapımına geçtiğini göstermektedir. Fakat bu oyuncaklar daha önce belirttiğimiz gibi günümüz oyuncaklarını andırır niteliktedir ve oyuncak olduklarına dair neredeyse tam bir fikir birliği vardır.

Peki ya kazılarda ortaya çıkarılan basit malzemelerin bir kısmı da oyuncak ise? Üç tane bilye, oyuncak şeklinde bir figürin ya da basit bir dikdörtgenler prizması küçük bir çocuğun hayal gücünün ürünü ya da babasının, annesinin hayal ürünü ise? Bugün dahi, özellikle kırsal bölgelerde ya da çocuklarına pahalı ve kompleks oyuncaklar alamayan aileler çocuklarının vakit geçirmesi maksadıyla basit oyuncakları kendileri üretip çocuklarının önüne koyabilmektedir. Mesela bezden yapılmış insan şeklinde bir oyuncak, ağaç parçasından oyulmuş bir köpek tasviri ya da kırdaki kuzuları otlatırken bir bitki sapından yapılmış bir düdük oyuncak değil midir? Elbette bunlar da oyuncak olarak nitelendirilebilir. Fakat organik malzemelerden yapılmış bu tür oyuncakların çok aşırı uçlardaki fiziksel şartlar

² Ahmet UHRİ "Yoksa Bunlar Oyuncak Mı?" **Aktüel Arkeoloji Dergisi**, Sayı 65, 2018, s.50

³ National Museum-New Delhi, Collections, PreHistory&Archaeology, <http://www.nationalmuseumindia.gov.in/prodCollections.asp?pid=39&id=1&lk=dp1>, (23.04.2019)

⁴ The British Museum, Collection Online, https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=366721&partId=1&object=19761&page=1, (23.04.2019)

sağlanmadan binlerce yıl öncesinden günümüze ulaşabilmeleri mümkün değildir. Yine de prehistorik dönemde insanların çocukları için bu tarz oyuncaklar yapmış olduklarını farz etmek gayet mantıklıdır. Örneğin günümüzde mankala ya da mangala olarak bilinen oyunun Neolitik Dönem'den beri, muhtemelen farklı bir varyasyonunun oynandığını, Yunan ve Roma Dönemi'nde Anadolu'nun birçok kentinde de oynandığını arkeolojik buluntular kanıtlamıştır.⁵ Neolitik Dönem'de oynandığı kanıtlanmış olan bir oyunun, sırf elimizde maddi kanıt olmadığı için Yunan ve Roma Dönemi'ne kadar oynanmadığını söylemek pek mantıklı olmayacaktır. Hatta bu oyunların Yunanların Anadolu'daki öncülleri tarafından bilindiği fakat mermer ya da beton malzemeyi işleme konularında henüz yeterli teknolojiye sahip olmadıkları için elimizde yeterli kanıt olmadığını söylemek daha mantıklı olacaktır. Tezin ilk bölümünde oyun ve oyuncağın kültür tarihi içindeki yerinden bahsedilecektir. Oyun ve oyuncağın insanlığın tarihiyle neredeyse eşdeğer olduğu çağlar boyunca insanlığın ayrılmaz bir parçası olduğu anlatılacaktır.

Arkeolojik açıdan tarih incelenirken çeşitli çağlara ayrılmıştır ve her çağ bir dönüm noktasını başlangıç olarak kabul eder. Tabii ki bu çağların içinde çağı başlatan dönüm noktasından başka büyük ve önemli olaylar ya da dönüm noktaları muhakkak ki vardır. Tunç Çağı da temel olarak insanlığın metalurji teknolojisindeki ilerlemesini baz alarak adlandırılmıştır. Fakat Tunç Çağı'nın içinde metalurjik teknolojinin insan hayatına nüfuz etmesinden başka çok önemli olaylar da yaşanmıştır. Bunlardan bazıları köylerin kentlere dönüşmesi, kentlerin etrafına sur benzeri yapılarla diğer toplumlardan izole etmeye başlaması gibi mimari değişimlerdir. Bunun yanı sıra insanın estetik ve teknik bakış açısının değişmekte olduğunu gösteren gelişmeler de vardır. Örneğin; ürettiği bazı çanak çömleklerin üzerinde farklı bezeme çalışmalarına girişmesi ve şehirleşmenin getirdiği daha fazla uzmanlaşma bunlardan birkaçıdır. Bu gibi gelişmelerin yaşanması nedeniyle Tunç Çağı kendi içinde 3 döneme ayrılmıştır; Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Son Tunç Çağı. Arkeolojik dönemler farklı coğrafyalarda aynı teknolojik gelişmeleri ya da dönüm noktalarını baz alsa da insanın kültür evriminin her coğrafyada farklı hızlarda gerçekleşmesinden dolayı, farklı coğrafyalarda farklı tarihlerde başlamıştır. Örneğin Tunç Çağı, Mezopotamya'da farklı, Batı Anadolu'da farklı ve Britanya

⁵ Salkım SELVİ BENER, **Antikçağ'da Oyun ve Oyuncaklar**, Kitap Yayınevi, 2.Basım, Mayıs 2016, İstanbul, ss.32-53

adasında farklı tarihlerde yaşanmıştır. Tezin ikinci bölümünde Erken Tunç Çağı için Batı Anadolu'nun coğrafi ve kültürel ayrımı yapılmıştır. Tezin üçüncü bölümünde de Batı Anadolu coğrafyası için Erken Tunç Çağı Kronolojisi hakkında ortaya sunulan görüşler tartışılmıştır.

Tezin dördüncü bölümünde Batı Anadolu'daki ETÇ yerleşimlerinde yapılan, kazı veya yüzey araştırması sonucu ortaya çıkan eserlerin oyun ve oyuncak bağlamında bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bulunan eserlerin insanın hayatının bu önemli parçası için ne ifade etmiş olabileceği ve bazı eserlerin oyuncak olarak değerlendirilmeden figürin veya idol olarak tanımlanıp, oyun nesnesi kapsamından uzaklaştırılmış olma ihtimali üzerinde durulmuştur.

Zaman ve mekan açısından, bulunan eserlerin tam olarak neyi ifade ettiği her çağ ve coğrafya için farklı problemlere gebedir. ETÇ için Batı Anadolu'da bulunan eserlerin değerlendirilmesi konusu da kendine has bazı zorluklara sahiptir. Fakat gelişen teknoloji ve çalışkan araştırmacıların hazinemize kattıkları her yeni bilgi sayesinde değerlendirmelerimiz her geçen gün daha da sağlıklı hale gelmektedir. Bunun ötesinde cevaplayamadığımız soruların ya da genel ifadelerle kabul ettiğimiz bazı kavram ya da eserlerin tekrar üzerine eğilmekten çekinmemeliyiz. Bu tez çalışması da seçilen coğrafya ve zaman diliminde bazı tarihi eserlerin tekrar değerlendirilmesini amaçlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OYUN VE OYUNCAĞIN KÜLTÜR TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ

1.1. OYUNUN TANIMI VE KÜLTÜR TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ

Oyunun tarihinin neredeyse insanlık tarihi ile yaşıt olduğundan bu tezin giriş kısmında bahsetmiştik. İnsanın kültür tarihi içinde oyunun yerini irdeleyecek olursak belki de bir hata yapmış olacağız çünkü oyunun tarihinin insanın kültür tarihinden daha eski olması son derece mantıklı bir çıkarım gibi görülmektedir. 20. Yy'ın önemli dilbilim ve tarihçilerinden biri olan Johan HUIZINGA oyunun kültür tarihi içindeki yerine ilginç ve bir o kadar da haklı bir bakış açısıyla aşağıdaki gibi yaklaşmıştır;

“Oyun kültürden daha eskidir, çünkü kültür ne kadar dar kapsamlı tanımlanırsa tanımlansın, her zaman bir insan toplumunun varlığını öngörür ve hayvanlar kendilerine oyun oynamalarını öğretmesi için insanın gelmesini beklememişlerdir. Hatta insan uygarlığının genel oyun kavramına hiçbir temel özellik katmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Hayvanlar tıpkı insanlar gibi oyun oynarlar.”⁶ (Şekil 1).

Bu noktada Huizinga'ya katılmakta hiçbir sakınca yoktur çünkü hayvanların oyun oynamayı biz insanlardan öğrendiğini iddia etmek çok mantıklı olmayacaktır.

Şekil 1 Oyun Oynayan İki yavru Afrika Fili. [Fotoğraf: Beverly Joubert]

Kaynak: National Geographic Türkiye

⁶ Johan HUIZINGA “**Homo Ludens**” Çev. Orhan DÜZ, 1. Basım, Alfa, 2018, İstanbul, s. 6

Tarih öncesi atalarımızın da kendi yaşamları içerisinde basit oyunlar oynadığını farz edebiliriz. Avcı toplayıcı atalarımız her ne kadar organize edilmesi zaman isteyen sofistike oyunları icat etmek için uzun bir kültür evrimi sürecinden geçmiş olsalar da; yaşamları daha çok güvenlik ve hayatta kalma kaygısı üzerine kurulu olan atalarımızın bugünkü anlamda boş zaman ve tasasızlık gibi problemleri yoktu. Dolayısıyla bilinçli oyun kavramından biraz uzaktaydılar.⁷ Fakat tarih öncesi çağlarda yaşayan insan toplulukları da mutlaka bu aktivite ile uğraşmış olmalıdır.

İnsanın kendi geçmişindeki kültürel, psikolojik ya da sosyal bir olguyu araştırmak için başvurduğu basit ama etkili bir yöntem vardır; Özellikle 19.YY'da Batı uygarlığının ilk ziyaretlerinden sonra tanışmış olduğumuz ve o dönemlerde Yakın Çağ'ı yaşayan Avrupa medeniyetinin aksine hala Prehistorik çağlarda yaşayan Polinezya topluluklarını incelemek. Yeni Gine'de, Avustralya'da, Yeni Zelanda'da yaşayan yerli halklar arasında uzun süre gözlemlerde bulunan antropologlar ve sosyologlar, tarihimizin bazı sayfalarına ışık tutacak, şüphede kaldığımız teorilerimizi aydınlatacak saptamalarda bulunmuşlardır. Ünlü bilim adamı Jared *Diamond Düne Kadar Dünya* adlı eserinde yerlilerin oyun anlayışları ile ilgili şunları söyler ;

*“Yeni Gine Highlands'taki köyde geçirdiğim ilk geceden sonra ertesi sabah uyandığımda kulübemin hemen önünde oyun oynayan çocukların bağırışlarını işitmiştim. Seksek oynamak, oyuncak arabalarını çekmek yerine onlar kabileler arası savaş oyunu oynuyorlardı. Her çocuğun küçük bir yayı ve içinde uçları yabani otlardan yapılma oklar olan ok kılıfları vardı, bunlar çarptığı zaman oğlanın canını acıtır ama yaralamazdı.”*⁸

Görüldüğü üzere araştırmanın yapıldığı tarihte hala taş devrini yaşamakta olan kabileler, ki bunlar avcı toplayıcı toplumlara benzerlikleri ile ön plana çıkan kabilelerdir, oyun oynama alışkanlığına sahip, eldeki malzemelerle kendilerine basit oyuncaklar üretmektedirler. Ya da hayvancılıkla uğraşan Sudan'daki Nuer kabilesi yerlilerinin çocuklarının çamurdan ağıllar yaparak içlerine yine çamurdan yapılmış hayvanlar yerleştirmelerini örnek gösterebiliriz.⁹ Bu örnekte de gördüğümüz

⁷ **Traits Historiques de Jeux et Jouets,(Tarih Boyunca Oyun ve Oyuncaklar)**, Centrum Voor Speelgoed en Volkskunde, Belçika, 1982, Çev.Bekir ONUR,s.366

⁸ Jared DIAMOND, **Düne Kadar Dünya**, çev. Cengiz YÜCEL, 2. Baskı, Akılçelen Kitaplar Ankara, 2016, s.268

⁹ DIAMOND, a.g.e. s.269

çocukların yaşadıkları çevrede buldukları malzemelerle basit oyuncaklar yapıp oynadıklarıdır.

Yerlilerin de çocuklarının ellerindeki basit malzemelerle oyuncaklar üretip çeşitli oyunlar oynamaları oyunun insanın kültür tarihi içinde ne kadar eski bir yere sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir. Oyun oynamak insanın doğasında vardır diyebiliriz(**Şekil 2**). Burada değişen şey nasıl ve ne ile oynadıklarıdır.

Şekil 2: Yeni Gine’de Sepik Timsah Festivaline Hazırlanan Çocuklar

Kaynak: Remote Lands

Prehistorik çağları simgelediğini düşündüğümüz yerlilerin hayatındaki oyun kültürlerine bir göz attıktan sonra kronolojik olarak daha yakın zamanlardaki oyun olgusu hakkında birkaç cümle sarf etmek faydalı olacaktır. Örneğin Teb, Mısır’da bulunan ve şu anda ABD Metropolitan Sanat Müzesi’nde sergilenen tabla oyununa değinelim(**Şekil 3**). “Köpekler ve Çakallar Oyunu” olarak bilinen ve fildişinden yapılmış, öküz bacağı biçimli ayaklar üzerinde yükselen balta biçimli bir oyun masasında oynanmaktaydı. Oyun masasının her iki yanında 29 olmak üzere toplam 58 delik olup, sürgülü çekmecelerinde 5 adet köpek, 5 adet çakal başı bulunmuştur.¹⁰ Bu oyun M.Ö. 1814-1805 yıllarına tarihlenmektedir. Bu tabla oyunu bize uygarlıklardaki değişimlerin aynı zamanda oyunlara da yansıdığını göstermektedir.

¹⁰ Engin TATAR “Çağlar Boyunca Yaşamımızın Vazgeçilmez Unsuru Oyun” **Aktüel Arkeoloji Dergisi**, Sayı 65, 2018, s.31

Taş çağı insanların çamur ve sopalar bitkilerle kurguladığı basit oyunların, tablalı ve sayı yapmaya dayalı oyunlara evrimidir. Akdeniz ve Mezopotamya havzasındaki uygarlıkların diğer coğrafyalara göre daha hızlı bir ilerleme kaydetmesinden dolayıdır ki buralarda ortaya çıkan uygarlıkların oyunlarında daha fazla çeşitlenme görebiliyoruz.

Şekil 3: Köpekler ve Çakallar Oyunu Teb, Mısır, M.Ö. 1814-1805

Kaynak: Metropolitan Sanat Müzesi;New York, ABD

Ayrıca oyun haricinde sosyo-kültürel hayatın da gelişmesi sebebiyle bu uygarlıklardan günümüze kalan eserlerin sayısında gözle görülür bir fark oluşmaktadır. Örneğin Girit'teki Knossos Sarayı'nda ortaya çıkan fresklerde betimlenen bir çeşit boğa yakalama oyunu ve Akrotiri'de keşfedilen boks yapan çocuklar freski, zamanla oyunların daha mücadeleci ve popüler bir hale geldiğini göstermektedir(Şekil 4), (Şekil 5).

Şekil 4:Knossos Sarayı'nda Boğa Yakalama Oyunu, Fresk, M.Ö. 16. YY.

Kaynak: National Geographic

Şekil 5: Akrotiri’de Bulunan Ve Boks Yapan Genç Erkekleri Betimleyen Fresk. M.Ö. 17. YY.

Kaynak: Smart History

Oyunlar Antik Çağlarda gerilimin ve mücadelenin zirvesini Olimpiyatlarla yaşamıştır. Olimpiyatlar insanların kendi sınırlarını sınıadığı ve dünyanın en iyisi olmak için yarıştığı bugün de devam eden köklü bir oyun geleneğidir. İlk olarak Yunan medeniyeti sınırları içerisinde doğmuş olsa da artık uluslar arası bir mirasa dönüşmüştür. MÖ 8. YY.’da Yunanistan’ın Olimpia kentinde ortaya çıkan ve önceleri koşu yarışlarıyla başladığı düşünülen olimpiyat oyunları, daha sonra güreş, uzun atlama, disk atma, cirit atma, atlı araba yarışlarının eklenmesiyle daha kapsamlı bir hale gelmiştir. Kazananın maddi ödülleri bugüne kıyasla hiçbir anlam ifade etmeyecek kadar küçüktü fakat herkes tarafından tanınan ünlü biri olması ve saygı duyulması gibi manevi bir ödülü olmaktadır.

Roma İmparatorluğu dönemindeyse mücadele oyunları Olimpiyatlardaki barışçıl karakterinden sıyrılıp daha fazla maddiyat, daha fazla mücadele, daha fazla

vahşetin sergilediği Gladiatör oyunlarına kadar evrilmiştir. İmparatorluğun birbirinden çok uzak topraklardan getirdikleri kölelerin birbirleriyle ya da vahşi hayvanlarla ölümüne dövüştürülmesi ne yazık ki halkın en büyük eğlencesi haline gelmiştir. Günümüzde bu miras kafes dövüşleri, hayvan güreşleri ya da boğa güreşleri olarak devam ettirilmektedir.

Tarihin akışı içerisinde mücadele ya da yarış oyunları gelişim göstermiş olsa da basit oyuncaklarla oynanan basit oyunlar hiçbir zaman kaybolmamıştır. Pişmiş topraktan yapılan oyuncak arabalar ya da bebeklerle oynanan çocukların kendi kendilerine oynayabildiği oyunlar her zaman ve neredeyse her coğrafyanın kültürünün bir parçası olmuştur. Bugün herhangi bir evde küçük çocukların oyuncak bebeklerle evcilik oynadığını, oyuncak trenlerle hayali yüklerini ve yolcularını taşıdığını ya da akülü arabasıyla bahçede dolaştığını görmeniz son derece doğaldır. Her uygarlık kendi oyun kültürünü yaratır fakat oyun her zaman oynanan ve her zaman da oynanacak bir şeydir.

Peki oyunu nasıl tanımlayabiliriz? Huizinga oyunu “Oyun belirli zaman ve mekan sınırları içinde özgürce kabul edilen ama mutlak bağlayıcılığı olan kurallar çerçevesinde oynanan, kendi başına bir amacı olan, gerilim ve neşe gibi duygular uyandıran ve sıradan hayattan farklı olduğu bilincini uhdesinde taşıyan gönüllü bir etkinlik ve meşguliyettir” sözleriyle tanımlamıştır.¹¹ Huizinga alet yapan insan, dik yürüyen insan ya da akıllı insan kavramlarına bir atıfta bulunarak ve en az bu kavramlar kadar önemli olduğuna inandığı oyun oynayan insan yani “Homo Ludens” kavramını ortaya atmıştır. S.Selvi-Bener’e göre oyun insanların tek başlarına ya da birlikte eğlenmek ve vakit geçirmek için düzenledikleri, belli kuralları olan etkinliklerdir.¹² Amerikalı araştırmacı Clark C.Abt, oyunu “İki ya da daha fazla oyuncu arasında çeşitli hedeflere ulaşmak amacıyla gerçekleştirilen eylemdir.”olarak tanımlamıştır.¹³ Oyun üzerine sosyolojik ve felsefi araştırmalarda bulunan Fransız entellektüel Roger Caillois’a göre “Oyun; kuralları olan, inandırıcı, kendine özgü bir zaman mekan oluşturan, sonucu önceden bilinemez, gönüllülük, esasına dayalı bir eylemdir.”¹⁴ Amerikalı bilgisayar oyun tasarımcısı ve yazar Crawford’a göre

¹¹ HUIZINGA a.g.e., s. 45

¹² SELVİ-BENER, a.g.e., s.11

¹³ Clark C. ABT, **Serious Games**, NY: The Viking Press, New York, 1970, s. 200

¹⁴ Roger CAILLOIS, **Man, Play, and Games**, Translated from the French by Meyer Barash University of Illinois Press, Champaign, 2001, s. 9–10

“Oyunlar birer sistemdir. Kuralları vardır. Oyunlar oyuncular için duygusal gerçekliğin yansımalarını içerir.”¹⁵ Salen ve Zimmerman’ın Rules of play: Game design fundamentals isimli kitaplarında aktardıkları üzere; İngiliz kart ve masa oyunları bilginin David Parlett, oyunları bir bitiş noktası ve anlamlılığa sahip olan eylemler olarak tanımlar. Buna göre oyun, bir amacı olan ve yarışma sonucunda amaca ulaşılan bir eylemdir. Oyunda kurallar ve amaca yönelik hazırlanmış nesneler bulunur. Oyunun bir kazananı vardır.¹⁶

Her araştırmacı oyun kavramına farklı açılardan yaklaşmış ve onun farklı özellikleri üzerinde durmuştur. Kimi oyuna bir hedef koymuştur, kimi oyuncuların niceliğinden bahsetmiştir, kimi gönüllülüğünden. Araştırmacıların ilgilendikleri oyun türleri birbirinden farklı olsa da bahsettikleri değerler tüm oyunlar ve çağlar için geçerlidir. Kısaca oyunun özelliklerinden bahsedelim. Her oyunun kendi içerisinde farklı özellikleri olsa da oyunu oyun yapan bazı ortak özellikler olmalıdır.

Oyun bir düzen içerisinde oynanır. İster bir tabla oyunu olsun ister oyuncak bebeklerle evcilik oynansın ya da kabile savaşlarının basit bir taklidi olsun. Oyunun gerçek hayattan farklı kuralların işlediği bir düzeni vardır. Oyunun yarattığı düzen gerçek hayatın ve dünyanın karmaşasına geçici ve sınırlı bir mükemmellik getirir ve bu düzenin ihlali oyunu bozar, onu değersiz kılar.¹⁷

Oyun gönüllülük esasına dayanan bir faaliyettir. Zorla oynatılan bir oyun, oyun değil olsa olsa sadistik bir zorlamadır. Oyunun keyfiyete dayanması onun temel özelliklerinden biridir. Oyuncular oyunu istedikleri zaman bırakabilir, erteleyebilir, iptal edebilir.¹⁸

Oyunun bir amacı vardır. Oyuncuları kendi koydukları kurallar içerisinde başarıya ulaştıracak bir amaç. En basitinden en karmaşığına her oyunda bir amaç bulunur. Oyuncaklar, oyuncuların bu amaca ulaşması için kullandıkları kaynaklardır.¹⁹

¹⁵ Chris Crawford, **The Art of Computer Game Design** http://www.rohan.sdsu.edu/~stewart/cs583/ACGD_ArtComputerGameDesign_ChrisCrawford_1982.pdf.

¹⁶ Katie SALEN ve Eric ZIMMERMAN, **Rules of Play: Game Design Fundamentals**, MIT Press-Cambridge, Massachusetts-Londra, 2004, s. 672

¹⁷ HUIZINGA, a.g.e, s. 22

¹⁸ A.g.e. s. 18

¹⁹ Greg COSTIKYAN, **I Have No Words & I Must Design: Toward a Critical Vocabulary for Games**. In F. Mäyrä (Ed.), **Computer Games and Digital Cultures Conference**, Tampere University Press. 2002, Tampere, ss. 9–33

Oyunlar kendilerine özgü bir zaman ve mekan sistemi oluşturur.²⁰ Oyundaki üç gün gerçek hayatta üç dakikaya ya da üç saniyeye denk gelebilir. Bir halı bütün bir çiftliği ya da bir şehri kapsayabilir.

Oyunlar gerçekliğin bir yansıması olsa da yapay bir dünyadır.²¹ Mutlaka gerçek hayattan öğeler içerir ama onun doğası kendine özgüdür. Her çocuk oyunda “Mış gibi yaptığını” bilir.²² Her oyunu ayrıca incelemek onların daha fazla özelliğe sahip olduğunu ortaya koyacaktır. Fakat yukarıda belirtilen özellikler her oyun için geçerlidir.

1.2. OYUNCAĞIN TANIMI VE KÜLTÜR TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ

Oyuncak biz yetişkinler için çocukluğumuzda bizi eğlendiren, hatırladığımızda bizi gülümseten, şimdi basit birer oyun aracı olarak gördüğümüz nesnelerdir. Kimi araştırmacılar oyuncak kavramını gerçekten en basit şekliyle ele almıştır. Oyun oynamak için kullanılan her türlü araç oyuncak olarak değerlendirilebilir.²³ Oyuncakın karmaşık bir yapıya sahip olmasına gerek yoktur. Hatta bazen farklı amaçlar için üretilmiş nesneler bir oyuncakla dönüşebilir. Tanzania’da yaşayan Hadza yerlileri küçük çocuklarının keskin bıçaklarla oynamalarına izin verirler.²⁴ Bu bizim için ne kadar tehlikeli görünse de o an için o çocuğun oyuncakına dönüşmüştür. Bazı araştırmacılar oyun araçlarını oyuncaklardan ayırmak gereği duymuştur. Bekir Onur’a göre “Oyun bittikten sonra anlamı son bulan taşlar, sopalar oyun araçlarıdır. Kolektiflerdir ve gruba aittir. Oyuncak ise bireyseldir, yerleşik hayatı zorunlu kılar ve oynanması için özel yerler gerektirir.”(Onur,1990:230). Bekir Onur’un oyuncakla bakış açısı onu daha kişisel, daha özel bir noktaya taşımaktadır. Her ne kadar bu tespiti bir itirazımız olmasa da biz oyuncak kavramının daha genel olarak ifade edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Kumsalda bir çocuğun yaptığı kumdan bir kale de oyuncak görevini görebilir. Bu oyuncak yapılır, oynanır ve oyun bitince ortadan kalkabilir. Araştırmacıların

²⁰ Roger CAILLOIS ve Ellain P. HALPERIN, *The structure and classification of games*, Diogenes Vol. III, Issue 12, 1955, Paris, ss.62-75.

²¹ K. SALEN ve E. ZIMMERMAN, a.g.e., s. 672

²² HUIZINGA, a.g.e. s. 19

²³ SELVİ-BENER, a.g.e. s. 11

²⁴ DIAMOND, a.g.e. s.262

hemfikir olduğu nokta oyuncakların oynamak ve eğlenmek üzere hemen her türlü malzemeden yapılan eğlence araçları olduğu yönündedir.²⁵ Bu tez çalışmasında “oyun için kullanılan her türlü araç oyuncaktır” genel tanımını kabul edilecektir. Fakat arkeolojik açıdan bu oyuncak konusuna yaklaşırken 5000 yıl önce yaşamış bir çocuğun evdeki bıçaklarla oynamış olma ihtimali üzerinden değil, oyuncak olması kuvvetli ihtimale sahip nesneler üzerinden ilerlenecektir.

Oyuncaklar da oyunlar gibi kültür tarihinin önemli bir parçası ve üretildikleri zaman diliminin birer tanığı ve aynasıdır. Oyuncaklar için birkaç dal, taş toprak parçasından kılavuzunu okumadan oynayamayacağımız bir teknolojiye evrilmiş olma durumu söz konusudur. Teknolojisi ne olursa olsun oyuncaklar özellikle çocukların hayatlarının bir parçasıdır ve onları yetişkinlerin dünyasına hazırlamakta önemli bir görevi üstlenirler.

Günümüzde hala avcı toplayıcı olarak yaşayan ya da ilkel tarım toplumlarını simgeleyen kabileler incelendiğinde onların çocuklarının basit malzemeler ile basit oyuncaklar üretilip bunlarla oynadıklarına değinmiştik. Orta Avrupa’da insanların henüz mağaralarda yaşadıkları Paleolitik Çağ’da insanların bebeklerini susturmak için cilalı taşları, kabuklu hayvanları ve taşlardan basitçe şekillendirilmiş bebekleri kullandıkları düşünülmektedir.²⁶ Neolitik Çağ’dan itibaren de ahşap, deri, fildişi gibi malzemeler kullanılsa da kolay şekil verilmesi bakımından pişmiş toprak oyuncaklar sahneye çıkmaya başlamıştır.²⁷ Tabii ki kolay kırılıp parçalanabilir bir malzeme olması bugüne ulaşan kalıntıların sayısının az olmasına neden olsa da Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağlara ait oyuncaklar bulunmuştur.

Kent devletlerinin ve devamında büyük coğrafyaları kapsayan medeniyetlerin ortaya çıkışıyla oyuncak çeşitliliğinde bir artış görülmektedir. Hem kullanılan malzeme hem de oyuncakların niteliklerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin tekerleği kullanmaya başlayan medeniyetler tekerlekli oyuncaklar üretmeye başlamıştır. Bunlar arasında Mezopotamya medeniyetlerini(Sümerleri, Akkadları, Assurluları) Mısırlıları, bazı Hint-Avrupa kavimlerini(Şekil 6) ve İndus Vadisi medeniyetlerini sayabiliriz.

²⁵ Aylin ÇAKIR ve Gülşah ÖZTÜRK, **Eski Uygarlıklarda Çocuk Oyunları ve Oyuncaklar**, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, s. 3

²⁶ Kemal İNAL, **Çocuksu Masumiyetten Plastik Paradoksa Oyunağın Kısa Tarihi**, s. 256

²⁷ Cemalettin SEVİM, Elif GÖNÜL, **Tarihsel Süreç İçerisinde Oyunağın Gelişimi ve Seramik Oyuncaklar**, Anadolu Üniversitesi, s. 24

Şekil 6: Cucuteni-Trypilli Kültürü Tekerlekli Boğa (MÖ 3950-3650)

Kaynak: www.littlethings.com

Tabî ki oyuncaklara yansıyan sadece teknolojik gelişmeler değildir. Medeniyetlerin sosyo-kültürel yapılarındaki değişimleri de oyuncağların görüşlerine yansımıştır. Paleolitik çağda bir taş parçası bebeği simgeleyebilirken, Tunç Çağlarda artık elleri, ayakları, başı ve gözleri olan bebekler vardır. Fakat bu yeterli değildir; Binyıllar süren teknolojik ve sosyo-kültürel değişim neticesinde Klasik Yunan ve Roma dönemlerinde bu bebekler gerçek hayattaki gibi ellerini ve ayaklarını hareket ettirebilir, elbiseli ve renkli oyuncak bebeklere dönüşmüştür. (Şekil 7)

Şekil 7: Korinthian Doll Olarak da Bilinen ve MÖ. 5. YY'a Tarihlenen Oyuncak Bebek

Kaynak: Metropolitan Art Museum, New York, ABD

Oyuncakların evrimini izlemek, insanların değişen toplum yapısını izlemek gibidir. İlk oyuncakların avcı toplayıcı toplumlarda basit ve çevrelerinde kolayca bulabileceği malzemelerden ürettikleri ve bunlarla bebeklerini susturmayı, küçük çocuklarını yetişkin hayatına hazırlanmasını amaçladıkları ortadadır. Daha sonra yerleşik hayatı seçen insanoğlu, değişen estetik anlayışıyla da beraber, daha fazla iş bölümü daha fazla serbest zaman elde ederek oyuncaklarını kendi kültürünün doğrultusunda değiştirmiş ve karmaşıktırmıştır, gerçek nesnelere daha benzer hale getirebilmiştir. Daha fazla iş bölümü, daha fazla kaynak, daha fazla hayal gücü otomat diyebileceğimiz oyuncakları ortaya çıkarmıştır. İlerleyen teknolojiyle beraber değişen mali sistemler, bazı coğrafyaların elindeki kaynakları maksimize etme ve bunun sonucunda gerçeğe en yakın oyuncakları üretme imkanını sunmuştur. Bunun yanında bazı coğrafyalarda Neolitik Çağ'da yaşayan atalarından devraldığı mirası geliştirme şansı bulamamıştır, ellerindeki malzemelerle çocuklarını geleceğe hazırlamaya devam etmektedirler.

Kazılarda ortaya çıkarılan oyuncakların statüsü her zaman tartışıla gelmiştir. Küçük boyutlarda bulunan bir çok nesne figürin yada idol olarak kabul edilmiştir. Fakat bu noktada bağlam çok önemlidir. O eserin bulunduğu yer ve durumu bize onun ne olduğu ya da ikinci bir ihtimali değerlendirme imkanımız olup olmadığını gösterecektir. Bulunan eseri bağlamından ayrı değerlendirmenin o buluntuya yüklenen anlamı yanlışlayacağı düşünülebilir. Özellikle idol, figürin, amulet olarak daha çok ritüelistik kullanımlar için üretildiği iddia edilen bir çok buluntunun oyuncak olarak da nitelenmesi ihtimali vardır.²⁸ Özellikle çocuk ve bebek mezarlarında ortaya çıkan buluntuların bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Sadece çocuk mezarları değil, tapınak ya da kutsal alanda bulunan bazı buluntuların da oyuncak olma ihtimali vardır. Örneğin Antik Yunan'da erkek çocuklarının okul çağına geldiklerinde oyuncaklarını Hermes ya da Apollon'a, evlilik çağına gelen kız çocuklarının da oyuncaklarını Artemis, Aphrodite ya da Demeter'e adadıkları bilinmektedir.²⁹ Kazılarda ortaya çıkan eserleri değerlendirirken bağlama azami özen gösterilmelidir ki bu sayede buluntulara yanlış anlamlar yüklenmesinin önüne geçilebilir.

²⁸ UHRİ, a.g.m. s. 48

²⁹ Ayça GERÇEK, Antik Çağda Pişmiş Toprak Oyuncaklar, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Sayı 65, 2018, s.75

İKİNCİ BÖLÜM

BATI ANADOLU ERKEN TUNÇ ÇAĞI COĞRAFI VE KÜLTÜREL AYRIM

2.1. İKLİMSEL VE COĞRAFI KOŞULLAR, KÜLTÜREL GRUPLARIN YERLEŞİK HAYATA HAZIRLANMASI

Bir topluluğun kültürünü incelemeye karar verdiğiniz zaman, onların yaşam tarzlarının çeşitli öğeleri üzerinde bazı araştırmalar ya da gözlemler yaparak bir takım sonuçlara ulaşmayı hedeflersiniz. Topluluğun ister oyunları ister yemekleri ister dini incelensin, bu noktada iki önemli faktörün kültür üzerinde büyük etkileri olduğu görülecektir; İklim ve Coğrafya.

Anadolu insanın yerleşik hayata geçişi ve avcı/toplayıcı yaşam tarzını bırakıp çiftçi köylülere dönüşmesi için iklimsel ve coğrafi olarak onları bu yaşam tarzına iten uygun koşulların ortaya çıkması gerekiyordu. Anadolu yarımadası, yazları sıcak, kışları yağışlı bir iklime sahip Akdeniz ya da Yakın Doğu Bölgesi'nin kuzey yarısını oluşturmaktadır. Bu toprakların iklimi, Atlantik'ten Sahra'ya kadar uzanan orta enlem yüksek basınç sistemleri, kuzey ve kuzeydoğudan esen orta ve yüksek enlem batı rüzgarları ve Doğu Afrika ve Hindistan'dan gelen kıta altı muson ikliminin etkisindedir.³⁰ Arkeolojik anlamda Anadolu olarak tanımlanan kara parçası, Balkanlardan Ortadoğu'ya uzanan ve antik yazarlarca *Asia minor* olarak geçen yarımadanın tamamıdır.³¹ Doğu Akdeniz kıyı hattının devamı olarak Tahtalı Dağları ve Sivas üzerinden kuzeye doğru, Karadeniz kıyısına kadar çekilen bir hat ise kabaca yarımada ile anakara arasındaki coğrafi sınırı oluşturur.³²

Mezolitik Çağ'da ortaya çıkan bu coğrafi ve iklimsel koşullar, Neolitik Çağ'a geldiğinde yeni toplum yapısını sağlamlaştırdı. Tarımla uğraşan, hayvanları evcilleştiren, üretim fazlası vermeye başlayan, bu üretim fazlasını saklayacak kapları üreten teknolojiyi keşfeden, tüm enerjisini hayatta kalmak için değil hayatı

³⁰ Jak YAKAR, *Prehistoric Anatolia*, Tel Aviv University Press, 1991, Tel Aviv, s. 9

³¹ Ahmet UHRİ, *Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri*, İzmir, 2003, s. 33

³² Turan EFE, *Batı Anadolu Tunç Çağı Uygarlığının Doğuşu*, *Arkeo-Atlas-2*, D-B-R yay., İstanbul, s. 92

şekillendirmeye harcayan toplum yapısıdır bu. İlk örnekleriyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde karşılaştığımız bu çiftçi üretici toplulukların yaşam süreleri, uzamış, aynı anda daha fazla çocuğa bakabilme imkanı ortaya çıkmış ve toplulukların nüfusları artmıştır. Binyıllar içerisinde, akarsuların alüvyal hareketleri, deniz seviyesindeki bazı yükselme/alçalmalar ve taşkınların dışında coğrafi olarak küçük kara parçalarının değişimi haricinde büyük bir gelişme yaşanmamıştır. Bu da neolitik çağda oluşan toplum yapısının Tunç Çağlara gelindiğinde, benzer kültürel öğeler(yerleşik yaşam tarzı, çiftçilik, hayvancılık, ihtiyaç fazlası veren üretim modeli) üzerinden doğrusal nüfus artışıyla sonuçlanmıştır. Artan nüfus Neolitik Çağ'dan beri bir köy çapında iskan edilmiş yerleşimlerin alanların büyümesine ve kentleşmeye neden olmuştur.

2.2. BATI ANADOLU TUNÇ ÇAĞI VE TUNÇ ÇAĞI COĞRAFYASI

Tarihsel devirlerin her coğrafyada farklı zamanlarda ve farklı kültürel öğeleri kapsayacak şekilde yaşandığı yukarıda belirtilmişti. Bu süreç, birbirine yakın coğrafyalarda da gözlenebilmektedir. Üzerinde yaşadığımız Anadolu toprakları Tunç Çağı'nı, komşuları olan Mezopotamya ve Kafkasya coğrafyalarından farklı zaman dilimlerinde, farklı kültürel gelişmelerle yaşamıştır. Örneğin; Tunç Çağı'nın belirtilerinden olan maden teknolojisi, kentli yaşam biçimi, değişik iş gruplarının oluşması ve büyük yapıların inşa edilmesi Mezopotamya'da Uruk Dönemi'nde (MÖ 4000-3100) yaygın hale gelmiştir. Hatta bu yaşam biçiminin temelleri çok daha önce Obeyd Dönemi (MÖ 5500-4000) ile atılmıştır³³; veya Kafkasya kökenli ETÇ kültürlerinden kabul edilen Karaz ya da Maykop kültürleri (MÖ 3500-2200) Doğu Anadolu'da bazı yerleşimlerde etkisini gösterse de örneğin Akdeniz Bölgesi'nde MÖ 3500'de ETÇ'den ya da Karaz Kültürü seramiğinden bahsetmek olası değildir.³⁴ Anadolu'nun doğusu Karaz Kültürü ile, güneydoğusu ise Mezopotamya kültürleriyle etkileşime geçerken, Batı Anadolu'da, görece uzak bir coğrafya olmasından dolayı bu kültürlerin net etkileri görülmemektedir. Yakın Doğu uygarlıkları içinde uzun

³³ Kemalettin KÖROĞLU, **Eski Mezopotamya Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 48-50

³⁴ Ahmet ÜNAL, **Eski Çağda Kafkasya ve Anadolu:Neolitik Çağdan Geç Tunç Çağının Sonuna Kadar (MÖ 5500-1150)Anadolu ve Kafkasya İlişkileri**, Kuban-Maykop Kültürleri ile Eski Anadolu Kültürlerinin İlişkileri (Kaf-Der Çorum Paneli)

süre çekirdek bölge konumunu koruyan Mezopotamya'daki gelişmelerin uzağında kalan Batı Anadolu'da; siyasal, sosyo kültürel ve sanatsal anlamda bölgeye özgü olarak nitelendirilebilecek farklı bir gelişim çizgisi izlenir.³⁵ Batı Anadolu coğrafyası Ege Denizi ile Orta Anadolu arasında ayrı bir blok gibi bir geçiş coğrafyasına dönüşmüştür. Doğudan bakıldığında Orta Anadolu'nun düzlüklerinin bittiği yerden itibaren rakımın yükselmeye başladığı, batıdan bakıldığında ise kıyı şeridinden itibaren dağların yükselerek iç kesimlere doğru geçiş rotaları oluşturduğu görülebilir.³⁶ Bu dağların aralarında ise Gediz, Büyük Menderes, Küçük Menderes nehirleri ve çaylarla sulanan tarıma uygun düzlükler ve derin olmayan vadiler yer almaktadır.³⁷ Batı Anadolu'yu yakın çevresinden ayıran bu coğrafik özellikler, kendi sınırları içinde bir Tunç Çağı kültürü oluşturmaya sebep olmuştur. Bu tez çalışmasının da tarihsel kapsamını ifade eden ETÇ'de, günümüz Güney Marmarası ve Ege Bölgeleri ile Orta Anadolu'nun batısı olarak adlandırılacak Yukarı Sakarya Bölümü ve Akdeniz Bölgesi'nin batısında yer alan Antalya Bölümü Batı Anadolu'yu oluşturmaktadır.³⁸

Tunç Çağı ile beraber Anadolu'nun hemen her bölgesinde yerleşim sayısında büyük bir artış olduğunu söylemek ve Anadolu'daki birçok höyükte de ETÇ' nin bir evresine rastlamak mümkündür.³⁹ Erken Tunç Çağı'nın başlangıcı ile sadece yerleşim sayısında artış değil, yerleşimlerin nitelikleri kapsamında da bazı gelişmeler yaşanmıştır. Yerleşmeler gelişen ekonomik ilişkiler sayesinde askeri ve politik güçlerini de arttırmış ve bunun sonucunda belki de beylik ya da yerel yönetici diyebileceğimiz kişiler ortaya çıkmıştır. Planlı bir şekilde inşa edildiği ortaya çıkan yerleşimlerde bu yönetici sınıfı tarafından kullanılmış olduğu değerlendirilen resmi yapılar bulunmuştur. ETÇ'de Batı Anadolu'da Karataş, Kusura, Beycesultan, Troya ve Küllüoba'da benzer mimari ve politik gelişmeler görülmüştür.⁴⁰

Batı Anadolu'daki ETÇ yerleşimlerini coğrafik olarak Kıyı yerleşimleri ve İç Batı Anadolu yerleşimleri olarak ikiye ayırmak mümkündür. Troia, Kumtepe,

³⁵ Turan EFE, **Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı-Batı Anadolu**, ArkeoAtlas Özel Koleksiyon, D-B-Y, İstanbul, 2011, s. 198

³⁶ Jak YAKAR, **Later Prehistory of Anatolia**, Oxford University Press, Oxford, s. 94

³⁷ Sevgi AKTÜRE, **Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2004, s. 68

³⁸ UHRİ, a.g.e. s. 34

³⁹ Refik DURU, **Burdur-Antalya Bölgesi'nin Altı Bin Yılı**, Suna ve İnan Kıraç Vakfı, İstanbul, 2008, s. 345

⁴⁰ DURU, a.g.e. s. 11

Beşiktepe, Gökçeada/Yenibademli,, Limantepe, Bayraklı, Panaztepe gibi yerleşimler kıyıda, Beycesultan, Yortan, Demircihöyük, Seyitömerhöyük, Ulucak, Kusura, Kaklık gibi yerleşimler ise İç Batı Anadolu olarak adlandırabileceğimiz kıyıdan uzak yerlerde kurulmuşlardır. Bu ayrım coğrafi koşulların yerleşimler üzerinde nasıl bir etki yarattığını da gözler önüne sermektedir.

Kıyıda kurulan yerleşimlerde deniz kaynaklı beslenme ve ticaretin izleri görülmektedir. Hatta M.Korfmann Troia I-III evrelerine denk gelen ve Kuzey Ege'yi ve Marmara kıyılarını kapsadığını iddia eden bu kültürü Denizsel Troia Kültürü olarak adlandırmayı uygun görmüştür.⁴¹ Kıyı yerleşimlerinde Ege adaları ile yapılan ticarete dair kanıtlar da ortaya çıkarılmıştır. Troia'da, Troia IV ile başlayan ve Demircihöyük'ten Anadolu yerleşim Şeması olarak bilinen plana uygun şekilde bir yerleşmeye rastlanılması, Korfmann'ın Troia IV ile başlayan dönemi Anadolu Özelliği Troia Kültürü olarak adlandırmasına sebep olmuştur⁴². İç Batı Anadolu yerleşimleri ise daha çok Kıyı Yerleşimleri ve Orta Anadolu yerleşimleri arasında bir köprü görevi görmektedir. Bu yerleşimler, Kıyıyı Orta Anadolu'ya bağlayan Batı Anadolu'nun iç kesimlerindeki verimli ovalarda kurulmuştur. Yeni hammaddelerin keşfi ve bunlara duyulan ihtiyacın artması sonucunda yeni ticaret yolları aranmasına ve bölgeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşmasına yol açmış olmalıdır.⁴³

Şekil 8: ETÇ Kervan Yolları

Kaynak: ArkeoAtlas Özel Sayı

⁴¹ Manfred KORFMANN, **İlk Tunç Çağı Denizsel Troia Kültürü**, ArkeoAtlas Özel Koleksiyon, D-B-Y, İstanbul, 2011, s. 234-241

⁴² UHRİ, a.g.e. s. 35

⁴³ EFE, a.g.e. s. 202

ETÇ'ye geçiş evresi olarak adlandırılan ve MÖ 3200-3000 yıllarını kapsayan dönemde Son Kalkolitik Çağ öğeleri görölmekte fakat aynı zamanda ETÇ öğeleri de ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ETÇ başlangıcında Son Kalkolitik Çağ'dan sert ve kesin bir kopuş değil devamlılıkla gelen bir değişim söz konusudur. ETÇ I'de, yeni çanak çömlek tiplerinin ortaya çıkışı ve yerleşim mimarisinde inşa edilmiş olan surlar ve bitişik megaron yapılar gibi bazı gelişmeler, Son Kalkolitik Çağ'dan ayrılmasına ve Batı Anadolu'nun ETÇ II'ye hazırlanmasına olanak vermiştir. Mimari ve buluntularla ilişkilendirilen bu gelişmeler sonucunda coğrafyanın da etkisiyle Anadolu'nun batısında bazı kültür grupları ortaya çıkmıştır; Troia I-Yortan, Phrygia-Bithynia, Beycesultan ve Lykia-Pisidia.⁴⁴

ETÇ II'ye gelindiğinde yerel kültürel özellikler devam etmekle birlikte özellikle yerleşim ve siyasal yapıda bazı gelişmelerin yaşandığını söylenebilir. Özellikle bazı yerleşimlerde yönetici sınıfın ortaya çıkmış olabileceği düşünülmektedir. Karataş'ta Duru'nun rezidans olarak adlandırdığı ve güçlü kişilerin yaşadığı yapı olarak açıkladığı bu mimari gelişmeler Karataş'ta belki de yerel bir krallık kurulmuş olabileceğini akıllara getirmektedir.⁴⁵ Eskişehir Küllüoba'da yapılan kazı çalışmaları sonucunda elde edilen bilgiler ise ETÇ II'de Batı Anadolu'da gerçek anlamda ilk kentlerin kurulmuş olabileceğini göstermektedir. Yerleşme aşağı ve yukarı şehir olarak ikiye ayrılmakta ve yukarı şehrin etrafı surlarla çevrilidir. Surların üzerine doğuda ve güneyde olmak üzere iki kapı bulunmakta ve surların içerisinde anıtsal nitelikte idari yapılar yer almaktadır. Surların içerisinde saray olarak nitelendirilebilecek ve yerleşmenin beyine ait olduğu düşünülen bir yapı bulunmaktadır.⁴⁶ Yine Limantepe'de ETÇ II'ye tarihlenen yapı katında kentin surlarla çevrili olduğu ve bu surların bastionlarla desteklenen anıtsal bir kapı ile şehrin girişinin görkemli hale getirildiğini göstermektedir.⁴⁷ Dolayısıyla buradaki örneklere bakarak ETÇ II'de güçlü yerel yönetimlerin oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. ETÇ I'de oluşan Kültür grupları ETÇ II' de de devam etmekte fakat Beycesultan Kültürü yerini İç Orta Batı Anadolu Kültürü'ne bırakmaktadır.

⁴⁴ EFE, a.g.e. s. 204

⁴⁵ DURU, a.g.e. s. 10

⁴⁶ EFE, a.g.e. s. 207

⁴⁷ Savaş HARMANKAYA, **Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme**, TAY 4a/4b; İlk Tunç Çağı, Task Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 26

Anadolu’da ETÇ II ile hızlanan kentleşme ve yerel krallık/beylik süreçleri yerleşmelerin daha çok kentler civarında toplanmasına neden olmuştur. Bu sebeple yerleşim sayısında bir azalma görülmekle birlikte yerleşimlerin boyutlarının büyüdüğü bilinmektedir. Anadolu’da bu dönemde çok sayıda kent, çevresindeki köy niteliğindeki küçük yerleşmeleri de idaresi altına alarak kent devleti şekliyle ortaya çıkmasına rağmen birleşerek büyük bir devlet kuramamışlardır.⁴⁸ Bu dönem aynı zamanda Anadolu’nun zengin maden yataklarını, fauna ve florasını keşfeden diğer coğrafyaların halklarının Anadolu’ya göç ettiği ya da sefer düzenlediği dönem olmuştur. Akad Kralı I. Sargon ve torunu Naramsin’e ait yazılı belgelerde Anadolu’da kendisine karşı 17 kralın birleşmesiyle kurulan bir koalisyona karşı savaştığı yazmaktadır.⁴⁹ Aynı dönemde Mezopotamya ve Anadolu’nun doğusu ile kurulan ticari ilişkiler de önem kazanmış olacaktır ki Troia hazineleri arasında yer alan lapis lazuli baltalar, çömlekçi çarkının birçok yerleşimde kullanıma alınmış olması ve mezar hediyeleri arasındaki madeni eserlerin artışı gibi Batı Anadolu’ya Mezopotamya’ya nazaran daha sonra ulaşmış gelişmeler ETÇ III’de yaygınlaşmıştır.⁵⁰ Bunun yanında seramik grupları incelendiğinde ETÇ II’de oluşan kültür gruplarının bir devamlılığının söz konusu olduğu görülmektedir.

2.3. BATI ANADOLU ETÇ KÜLTÜR GRUPLARI

Batı Anadolu’da yapılan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkarılan prehistorik yerleşimler ya da mezarlık alanlarından elde edilen veriler, bölgenin kendi içinde alt kültür gruplarına ayrılabilceğini göstermiştir. 1940’lı yıllarda Bittel, daha sonra da Lloyd-Mellaart ve French Batı Anadolu’da yaptıkları çalışmalarla bu kültür gruplarını temelde keramiğe dayanarak saptamışlar ve bunları mimari öğelerle desteklemeye çalışmışlardır.⁵¹ Son yapılan çalışmalar doğrultusunda, T. Efe kültür bölgelerini yeni bir yorumla ele almıştır. Ona göre; Batı Anadolu’daki ETÇ I-II’de, sınırlarının büyük oranda çanak çömleğe göre saptandığı kültür bölgeleri söz konusudur. Kültür bölgeleri içinde birbirleri ile yakın ilişkili yerel çanak çömlek

⁴⁸ HARMANKAYA, a.g.e. s. 32

⁴⁹ Mehmet ÖZSAİT, *Eski Çağ Tarihi*, AÜAÖF Yayınları, Eskişehir, 1991, s. 89

⁵⁰ EFE, a.g.e. s. 216

⁵¹ UHRİ, a.g.e. s. 40

grupları yer alır. ETÇ I'in başlarında şekillenen bu bölgeler varlıklarını, çok az değişikliklerle ETÇ II'de de sürdürür ve çanak çömlek gruplarının sınırları ETÇ II'de daha belirgin bir hal alır. Bu durumu, büyük olasılıkla kültürel ve siyasi ve belki de etnik yapılanmadaki devamlılığın yansıması olarak yorumlar. T. Efe, Batı Anadolu'da çanak çömlek yayılım bölgelerinin belki de dolaylı olarak yerel siyasi güçlerin nüfuz bölgelerini gösterebileceği tezi üzerinde durmaktadır.⁵²

2.3.1. Batı Anadolu ETÇ I Kültür Grupları

Batı Anadolu'da Kalkolitik Çağ'ın devamı niteliğinde olan ETÇ I döneminde zaman içerisinde ETÇ öğeleri görülmeye başlar. Bu dönem Kalkolitik Çağ'dan birden kopuş değil zamana yayılmış bir geçiştir. Bu yüzden ki bazı araştırmacılar Batı Anadolu için Son Kalkolitik Çağ ile ETÇ I arasına ETÇ'ye geçiş evresi gibi bir dönem koymayı uygun görmüşlerdir.

Esas olarak kazıların yapıldığı bölgelerdeki seramik grupları üzerinden yapılan kültür grupları ayrımı ETÇ I ile ortaya çıkmaktadır. Batı Anadolu'da ETÇ I'de dört kültür grubundan bahsedebiliriz. Bunlar; daha önce Bittel'in sözünü ettiği Phrygia-Bithynia grubu; 19.yy sonu ve 20.yy'ın başlarından beri bilinen Troia I-Yortan grubu, Lloyd-Mellaart kazıları ile netleşen Beycesultan ETÇ I dönemi ve Güneybatı Anadolu ile Göller yöresini içine alan Lykia-Pisidia kültür bölgeleridir.⁵³

Şekil 9: ETÇ I Kültür Grupları

Kaynak: ArkeoAtlas Özel Koleksiyon

⁵² Deniz SARI, *İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasi Gelişimi*, MASROP E-DERGİ, 2012, s. 113

⁵³ UHRİ, a.g.e. s. 40

Troia I-Yortan Kültür Grubu

- Troia ve evresi
- Yortan ve evresi
- İzmir ve evresi
- Kuzey Ege Adaları

Anadolu yarımadasının kuzeybatısını kapsayan bölgedir. Bölgede bazı adalarda yerele özgü çanak çömlekler de görülür. Yortan da zaman zaman ayrı bir kültür olarak değerlendirilmiştir. M.KORFMANN, Yortan dışında kalan bölgeyi Denizsel Troia Kültürü olarak değerlendirmiştir.⁵⁴

Phrygia-Bithynia Kültür Grubu

- Eskişehir Ovası
- Yukarı Sakarya Ovası
- İznik ve İnegöl Ovaları(?)

Bu grupta en iyi yerleşimi ve buluntuları veren yer Demircihyk ve Küllüoba'dır.

Beycesultan Kültür Grubu

- Beycesultan
- Akřehir Ovası

Lykia-Pisidia Kültür Grubu

- Antalya-Elmalı Ovası
- Burdur(Gller Yöresi)

2.3.2. Batı Anadolu ET II Kültür Grupları

Temel olarak aynı kültür grupları ET II' de varlığını korumuş olsalar da kültür gruplarında bazı genişlemeler olmuştur. Bu durum, ET II'nin getirdiği sosyokültürel, siyasi ve ekonomik yapılanmanın sonucu, araştırmaların bu dönemle ilgili daha fazla bilgi edinilmesine izin vermiş olmasından kaynaklanmaktadır. ET II döneminde de dört farklı kültür grubundan söz etmek mümkündür.

Troia -Yortan Kültür Grubu

- Troia ve evresi
- Yortan ve evresi
- İzmir ve evresi
- Kuzey Ege Adaları

⁵⁴ EFE, a.g.e. s. 206

Bazı yöresel farklılıklara rağmen seramik gruplarında bir devamlılık söz konusudur.

Phrygia-Bithynia Kültür Grubu

- Eskişehir Ovası
- Yukarı Sakarya Ovası
- İznik ve İnegöl Ovaları

Yerel farklılıklarla beraber İznik ve İnegöl bölgelerini ETÇ II itibariyle bu gruba dahil etmek mümkündür.

Orta İç Batı Anadolu Kültürü

- Beycesultan
- Acıpayam
- Kusura
- Afyon
- Altıntaş/Örencik
- Kütahya/Tavşanlı

Yukarıda görüldüğü gibi ETÇ I'de sadece Beycesultan olarak kabul edilen kültür bölgesi ETÇ II süresince yayılımını genişletmiş ve daha geniş bir coğrafyaya hakim bir kültür haline gelmiştir.

Lykia-Pisidia Kültür Grubu

- Elmalı
- Burdur
- Hoyran
- Beyşehir

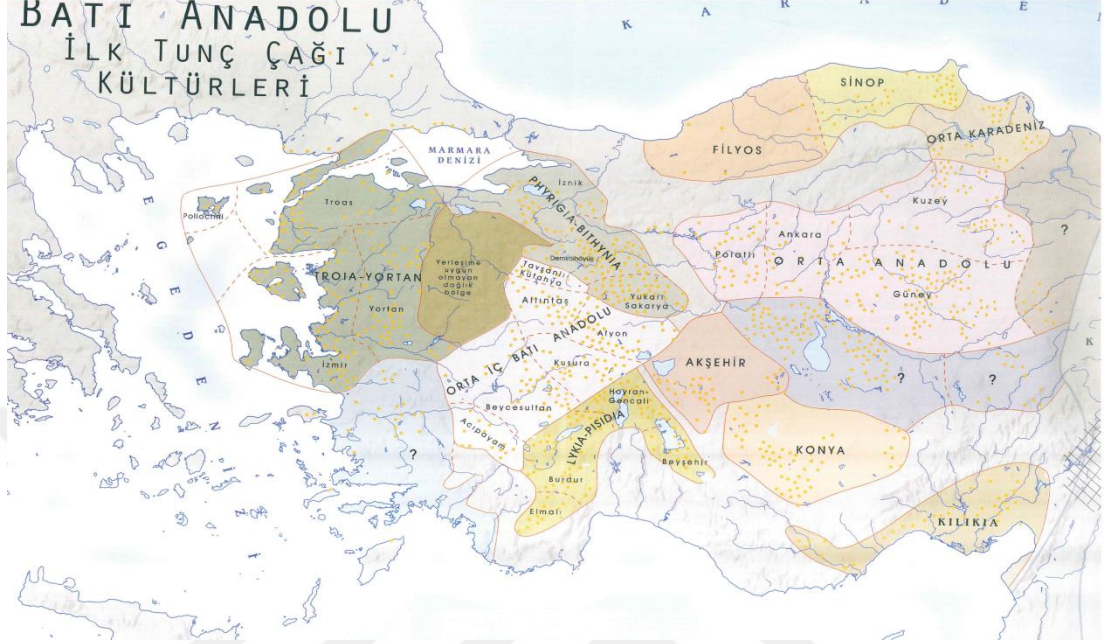
2.3.3. Batı Anadolu ETÇ III Kültür Grupları

Bu dönemde, özellikle çömlekçi çarkının kullanıma alınması sonucu bölgeler arasında bir standartlaşmadan söz etmek mümkündür.⁵⁵ Troia'dan Eskişehir ve Yukarı Sakarya ovalarına kadar uzanan bölgede çanak çömlekte önemli ortak özellikler ortaya çıkmaya baslar. Troia'nın Kuzey Batı Anadolu ile yakın ticari ilişkileri buna katkıda bulunmuştur. Batıda İzmir bölgesinin Troia'dan giderek farklılaşarak İç Batı Ege ve Ege Adaları ile ilişkileri artmıştır ve bunun sonucunda daha çok Ege adaları seramiği görülmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen, seramiğin aşağı yukarı önceki kültür bölgelerine göre gruplar oluşturması ve kısmen

⁵⁵ EFE, a.g.e. s. 218

yerel seramik niteliklerindeki devamlılık, en azından kültür bölgeleri içinde eskiden gelen köklü etnik, politik yapının fazla sarsılmadan devam ettiği izlenimini verir.⁵⁶

Şekil 10: Batı Anadolu ETÇ Kültür Grupları

Kaynak: ArkeoAtlas Özel Sayı

⁵⁶ UHRI, a.g.e. s. 43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI ANADOLU ERKEN TUNÇ ÇAĞI KRONOLOJİSİ

Tarihsel olayların kronolojik olarak sıralanması sonucunda tarihi bazı dönemlere ayırmak birçok açıdan bilimsel araştırmalara yardımcı olmaktadır. Özellikle tarih ve arkeoloji bilimleri için, insanoğlunun evrimini de kapsayan ve önce taş sonra maden endüstrisiyle ilişkilendirilen tarihi çağlara ayırma metodu, farklı coğrafyalarda aynı dönemlerde meydana gelmiş olayları karşılaştırarak daha sağlıklı ve anlamlı bilgiler edinilmesine olanak sağlamıştır. Ne var ki yazının kullanılmadığı dönemlerde tarihsel çağların adlandırılmasında kullanılan taş ve metal endüstrisine dayalı çağlara ayırma metodu, yazının da tıpkı teknolojik gelişmeler gibi farklı coğrafyalarda farklı zamanlarda ortaya çıkması sonucunda, her coğrafya için bu kronoloji metodunun kullanılmasını zorlaştırmıştır. Çünkü araştırmacılar yazıyı kullanıma almamış toplumların kültürlerini incelerken onların yazı harici maddi kalıntılarına incelemek ve buna göre kronoloji oluşturmak zorundadır fakat yazı kullanan toplumlar söz konusu olduğunda kayıt altına aldıkları tarihsel olaylara göre ve daha kesin bir kronoloji oluşturabilirler. Bu tez çalışmasının tarihsel kapsamını oluşturan Tunç Çağı'nın bir alt devri olan Erken Tunç Çağı da, Anadolu'da yaşanmış bir tarihsel sürecin belirli olaylar neticesinde kendi içinde farklı alt devirlere ayrıldığı dönemlerin ilkidir. Fakat Anadolu'da kalay ve bakırın alaşımıyla ortaya çıkan tuncun kullanılmaya başladığı dönemde Mısır ve Mezopotamya'da aynı metal endüstrisinin kullanıldığı dönemde, yazı hâlihazırda icat edilmiş bulunduğu için bu coğrafyalar için Tunç Çağı deyimi yerine yazılı belgelerden elde edilen kronoloji ve sınıflandırma kullanılır.⁵⁷ Bu coğrafyaların kronolojisi çoğunlukla yazının icadından sonra kayıt altına alınabilmiş krallık isimleri veya hanedan isimleri ile belirtilir Anadolu'nun Tunç Çağı'na girdiği dönem yaklaşık olarak Mısır'da Mısır'daki Aşağı ve Yukarı Krallıkların birleşme tarihine (MÖ 3100)⁵⁸ Mezopotamya'da ise Geç Uruk Dönemi'ne denk gelmektedir.⁵⁹

Anadolu'da Tunç Çağı'nın başlangıcı için birçok araştırmacı tarafından değişik öneriler sunulmuştur. Bu tez çalışmasının coğrafi kapsamını oluşturan Batı

⁵⁷ Ekrem AKURGAL, *Anadolu Kültür Tarihi*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2008, 20. Basım, s. 11

⁵⁸ UHRİ, a.g.e. s. 45

⁵⁹ EFE, a.g.e. s. 198

Anadolu Tunç Çağı kronolojisi ile Anadolu Tunç Çağı kronolojisi arasında az da olsa farklılıklar mevcuttur. Bu farklar, her bölgedeki yerleşimlerin, komşu coğrafyaların kültürleri ile girdiği etkileşimlerden kaynaklanmaktadır. Batı Anadolu ETÇ kronolojisi için sunulan öneriler MÖ 4000 ile MÖ 1700'ü kapsayan zaman dilimi içerisinde farklılıklar göstermektedir. Hatta bu önerilerin bazıları aynı araştırmacılar tarafından farklı zaman dilimlerini içerir şekilde yapılmıştır. Gelişen teknoloji ve yıllarca devam eden kazılar, araştırmacılara yeni bilgiler sağlamakta ve bu bilgiler ışığında daha sağlıklı bir kronoloji oluşturulması mümkün olmaktadır.

Yazının kullanılmadığı toplumlarda tarihsel çağların oluşturulması için yerleşimlerden elde edilen maddi kalıntıların önemli rol oynadığından yukarıda söz edilmişti. Bölgelerin tarihsel çağlarının kronolojisi oluşturulurken de o bölgenin detaylı ve uzun yıllar boyu araştırması yapılmış yerleşimleri baz alınmaktadır. Batı Anadolu ETÇ kronolojisi genellikle bölgedeki en eski ve en kapsamlı kazı olan Troia kazısı göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. Yine klasik olarak kabul edilen bir başka olgu, Troia tabakalanmasının Batı Anadolu kronolojisi ile eşleştirilerek;

-Troia I = ETÇ I

-Troia II = ETÇ II

-Troia III-V = ETÇ III olarak kabul edilmesidir.⁶⁰

Heinrich Schliemann'ın 1871 yılında Troia'da başlayan ilk resmi kazılarının üzerinden geçen on yıllar içerisinde hem Troia'da hem de Batı Anadolu'da birçok yerleşimde kapsamlı kazılar yürütülmüş ve Batı Anadolu ETÇ kronolojisi üzerinde sürekli güncellemeler yapılmıştır. Troia'dan daha sonra keşfedilen ve kapsamlı kazılar yürütülen yerleşimlerde ortaya çıkan sonuçlar birbirleri ile karşılaştırılmış, daha sağlıklı bir tarihlendirme veren ve ETÇ'yi ETÇ I, ETÇ II, ETÇ III olmak üzere üç zaman diliminde inceleyen bir kronoloji genel olarak kabul edilmiştir. Araştırmacıların önerileri, genellikle bu zaman dilimleri için, farklı başlangıç ve bitiş tarihleri sunmaları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu önerilerden ilki, Troia kazılarını da başlatan ve buradan yola çıkarak bir Tunç Çağı kronolojisi oluşturan Schliemann' a aittir⁶¹;

⁶⁰ UHRİ, a.g.e. s. 45

⁶¹ UHRİ, a.g.e. s. 46

Batı Anadolu	ETÇ I.....Troia I.....	MÖ 2750-2500
“ “	ETÇ II.....Troia II.....	MÖ 2500-2300
“ “	ETÇ III.....Troia III-IV-V.....	MÖ 2300-1900

Carl W. Blegen ilk tarihlendirmesini 1963 yılında yayınladığı kitabında yine Troia'nın ilk beş katmanına dayanarak yapmıştır ve Batı Anadolu'da ETÇ'yi aşağıdaki gibi açıklamıştır;⁶²

Batı Anadolu	ETÇ I.....Troia I.....	MÖ 3000-2500
“ “	ETÇ II.....Troia II.....	MÖ 2500-2200
“ “	ETÇ III.....Troia III-IV-V.....	MÖ 2200-1800

James Mellaart Batı Anadolu'da ETÇ kronolojisi konuda bir çok kez öneride bulunmuştur. 1966 yılında yaptığı öneri aşağıdaki gibidir;⁶³

Batı Anadolu	ETÇ I.....Troia I.....	MÖ 3200-2750
“ “	ETÇ II.....Troia II.....	MÖ 2750-2300
“ “	ETÇ III.....Troia III-IV-V.....	MÖ 2300-1900

James Mellaart'ın, Cambridge Üniversitesi'nin Antik Çağ için hazırladığı ansiklopedik yayında Anadolu'nun MÖ 4000-2300 yıllarını anlattığı bölümde önerdiği kronoloji, ilk önerisinden daha farklıdır ve daha erken tarihlerden bahsetmektedir;⁶⁴

Batı Anadolu	ETÇ I.....Troia I.....	MÖ 3500-2800
“ “	ETÇ II.....Troia II.....	MÖ 2800-2300
“ “	ETÇ III.....Troia III-IV-V.....	MÖ 2300-1900

Mellaart daha sonra Batı Anadolu için önerdiği ETÇ kronolojisini farklı bir biçimde yorumlamış ve yeni önerisinde Batı Anadolu'da Troia I'den daha önce de ETÇ yerleşimleri olduğunu ifade ederek aşağıdaki bilgileri sunmuştur;⁶⁵

Batı Anadolu	ETÇ I...Poliochni I/Thermi I/Kumtepe IA-IB...	MÖ 4000-3400
“ “	ETÇ II.....Troia II.....	MÖ 3400-2700
“ “	ETÇ III.....Troia III-IV-V.....	MÖ 2700-2150

D.F.Easton da Batı Anadolu ETÇ kronolojisini aşağıdaki gibi vermektedir;⁶⁶

⁶² C.W.BLEGEN, **Troy and Trojans**, U.S.A., Barnes and Noble Books, 1995, s. 174

⁶³ James MELLAART, **The Chalcolithic and Early Bronze Age of Near East and Anatolia**, Beirut, Khayats Publishing, 1966, s. 121-173

⁶⁴ James MELLAART, **Cambridge Ancient History Vol I-Part II**, Cambridge, Cambridge University Press, 1971, 3rd Edition, s. 405-410

⁶⁵ Jak Yakar, **“Troy and Anatolian Early Bronze Age Chronology”**, Anatolian Studies Vol 29,BIAA, Ankara, 1979, ss. 51-67.

⁶⁶ D.F.EASTON, **“Towards a Chronology for the Anatolian Early Bronze Age”** Anatolian Studies Vol 26,BIAA, Ankara, 1976, ss. 145-173.

Troia I.....	MÖ 3600
Orta Troia I.....	MÖ 3420
Troia II.....	MÖ 3100
Troia II-6.....	MÖ 2700
Troia III.....	MÖ 2560
Troia IV.....	MÖ 2380
Troia V.....	MÖ 2150
Troia V'in sonu....	MÖ 1970

Easton bu önerisini açıklarken Troia yapı katları kronolojisini baz almıştır fakat Anadolu, Ege ve hatta Mısır' daki bir çok yerleşim yeriyle karşılaştırmalar yaparak bu önerisini sunmuştur.⁶⁷

Jak Yakar da 1979 yılında yayınladığı makalesinde bahsettiği birçok araştırmacının önerileri sonucunda aşağıdaki tabloyu sunmuştur;⁶⁸

	Batı Anadolu	ETÇ I.....	MÖ 3200-2800
“	“	ETÇ II.....	MÖ 2800-2500
“	“	ETÇ III.....	MÖ 2500-2050

Jak Yakar daha sonra Anadolu ve Mezopotamya'nın karşılaştırmalı tarihini açıklarken şu öneriden bahsetmiştir;

Batı Anadolu

MÖ 4000-2700 Kentleşme öncesi dönem
MÖ 2700-2400 İlk Kentler/Kent Devletleri
MÖ 2400-2000 Krallıklar Dönemi

Mezopotamya

MÖ 4000-2800 Kentleşme
MÖ 2800-2300 Kent Devletleri
MÖ 2300 İlk devlet (Akkad)

Bu önerisinin devamında ETÇ' nin başlangıcını MÖ 3. bin yılın başlarına ve bitişini de MÖ 2. bin yılın başlarına vermektedir.⁶⁹

Turan Efe Batı Anadolu ETÇ kronolojini oluştururken Son Kalkolitik Çağ'ın sonunda ETÇ ögeleri görülmeye başlandığını belirtir ve bu dönemi ETÇ'ye geçiş evresi olarak adlandırmaktadır. Bu evreyi en iyi tanımlayan yerleşimlerin Baklatepe, Kumtepe IB, Kaklık Mevkii, Küllüoba ve Poliochni(Siyah Evre) olduğunu belirtir. Troia I ise ETÇ I dönemi ile ortaya çıkmaktadır. Bu görüş, Korfmann'ın Troia I'den önceki evreyi tarihlediği *Yanık Tabaka*⁷⁰ görüşü ile paralellik birlikte, Korfmann bu tarihleri de ETÇ'ye dahil ederken Turan Efe bu periyodu geçiş dönemi olarak adlandırmayı tercih etmiştir.

⁶⁷ UHRİ, a.g.e. s. 47

⁶⁸ YAKAR, a.g.m. 63

⁶⁹ UHRİ, a.g.e. s. 50

⁷⁰ Manfred KORFMANN, 1991 Yılı Troia Çalışmaları, XIV. KST, Ankara, 1992 ,s. 382-383

Batı Anadolu	ETÇ'ye geçiş evresi.....	MÖ 3200-3000
	ETÇ I.....	MÖ 3000-2700
“ “	ETÇ II.....	MÖ 2700-2400
“ “	ETÇ III.....	MÖ 2400-1800 ⁷¹

Veli Sevin de birçok araştırmacı gibi Troia I'ı ETÇ I'in başlangıcı olarak görmekte fakat Kalkolitik Çağ'dan kopuş değil de devamlı bir geçiş olduğundan bahsetmekte dolayısıyla Turan Efe gibi bir Son Kalkolitik Çağ'dan ETÇ'ye geçiş evresini ima etmektedir. Bu geçiş evresi için ise Troia I'den önceye tarihlenen Kumtepe IB, Beşik-Yassitepe ve Karaağaçtepe(Gelibolu)'yu örnek vermektedir.⁷²

Batı Anadolu	ETÇ'ye geçiş evresi...Kumtepe IB/Beşik-Yassitepe....	MÖ 3100-2920
	ETÇ I.....Troia I.....	MÖ 2920-2450
“ “	ETÇ II.....Troia II.....	MÖ 2600-2300
“ “	ETÇ III.....Troia III-V.....	MÖ 2300-1700

Rüstem ASLAN da Troia'da yapılan tüm araştırmaları ve mitolojisini incelediği eserinde Troia merkezli bir kronoloji sunmuştur. Eserinde Troia I, II, III'ü Denizsel Troia Kültürü olarak adlandırmıştır.⁷³

Batı Anadolu	ETÇ I.....	MÖ 2920-2550
“ “	ETÇ II.....	MÖ 2550-2250
“ “	ETÇ III.....	MÖ 2250-1740/30

Oxford Üniversitesi'nin Anadolu tarihi için hazırladığı yayında Sharon Steadman Yakar ve Düring'in verdiği bilgileri temel alarak aşağıdaki kronolojiyi oluşturmuştur;⁷⁴

Batı Anadolu	ETÇ I.....Troia I/Beycesultan XIX-XVII...	MÖ 3000-2700/2600
“ “	ETÇ II... Troia II/Beycesultan XVI-XIII...	MÖ 2700/2600-2300
“ “	ETÇ III...Troia II/Beycesultan XII-VII.....	MÖ 2300-2000

S.Steadman bu yayında önerisini oluştururken sadece Troia değil Beycesultan kronolojisini de değerlendirmeye almıştır.

Uzun yıllar Anadolu'da kazılar yürütmüş olan Antonio Sagona ve Paul Zimansky de Son kalkolitik Çağ ve ETÇ arasında bir geçiş periyodunu savunanlar

⁷¹ EFE, a.g.e. s. 198-216

⁷² SEVİN, a.g.e. s. 118-138

⁷³ Rüstem ASLAN, **TROY:City of Mythology and Archaeology**, İÇDAŞ Publications, Ankara, 2016, s. 11-18

⁷⁴ Sharon R. STEADMAN, **The Oxford Handbook of Ancient Anatolia**, Oxford University Press, Oxford, 2011, s. 230

arasındadır ve Troia, Beycesultan ve Demircihöyüğü temel alarak Batı Anadolu için aşağıdaki kronolojiyi önermişlerdir;⁷⁵

Batı Anadolu	ETÇ'ye geçiş evresi.....	MÖ 3300-3000
	ETÇ I.....	MÖ 3000-2700
“ “	ETÇ II.....	MÖ 2700-2400
“ “	ETÇ III.....	MÖ 2400-1850

Bleda S. During Anadolu'daki bir çok ETÇ yerleşimiyle yaptığı karşılaştırmalar sonucunda Troia V'in ETÇ III evresine dahil edilmemesi gerektiğini düşünmüş ve Batı Anadolu için aşağıdaki kronolojiyi önermiştir;⁷⁶

	ETÇ I.....	MÖ 3000-2600
“ “	ETÇ II.....	MÖ 2700-2300
“ “	ETÇ III.....	MÖ 2300-2000

Batı Anadolu ETÇ kronolojisi için birden fazla öneride bulunan isimlerden biri de uzun yıllar Troia kazılarını yönetmiş ve neredeyse Troia ve Çanakkale'yle özdeşleşmiş olan Manfred Osman Korfmann'dır. Korfmann Troia kazılarına başlamadan önce de Batı Anadolu'da yapılan kazıları göz önüne alarak bir kronoloji önermiştir. Troia kazılarına başladıktan sonra ise elde edilen bilgiler ışığında ETÇ ve Troia'nın evrelerinin kronolojisinin güncellemelerine dair öneriler sunmuş ve arkeoloji bilimine değerli katkılarda bulunmuştur. Korfmann'ın Batı Anadolu'da yapılan kazılara dayanarak yaptığı ilk öneri aşağıdaki gibidir;⁷⁷

Batı Anadolu	ETÇ I.....Troia I(a-f)/ Kumtepe IC.....	MÖ 2900-2600
“ “	ETÇ II.....Troia II(a-e).....	MÖ 2600-2300
“ “	ETÇ III.....Troia II(f-g)-III-IV-V.....	MÖ 2300-2000

Korfmann Troia'da 1991-1992 yıllarında yaptığı kazılardan sonra yukarıdaki önerisinde yer alan tarihleri değiştirmiş ve Batı Anadolu ETÇ kronolojisi için daha geniş tarih aralıkları sunmuştur. Korfmann'ın bu ikinci önerisi aşağıdaki gibidir;⁷⁸

Batı Anadolu	ETÇ I.....Troia I.....	MÖ 3500-3100/3000
“ “	ETÇ II.....Troia II.....	MÖ 3100/3000-2500
“ “	ETÇ III.....Troia III-V.....	MÖ 2500-1900/1700

⁷⁵ Antonio SAGONA and Paul ZIMANSKY, **Ancient Turkey**, RoutledgePublication, New York, 2009, s. 191-198

⁷⁶ Bleda S. DÜRİNG, **The Prehistory of Asia Minor**, Cambridge University Press, New York, 2011, s. 258-260

⁷⁷ Manfred KORFMANN, “**Ausgrabungen am Besiktepe**”, *Anatolia and The Ancient Near East Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, TTK, Ankara, 271-278

⁷⁸ Manfred KORFMANN, 1992, a.g.e. s. 381-406

Korfmann Troia’da uzun yıllar süren kazı çalışmaları süresince Troia’dan elde edilen bilgiler ve C14 tarihlendirmelerine dayanarak yeni öneriler sunmuştur. Troia’yı merkeze alarak oluşturduğu son ETÇ kronolojisi ise aşağıdaki gibidir;⁷⁹

Batı Anadolu ETÇ I.....Troia I’den eski ön evre.....	MÖ c.3300-2920
ETÇ II.....Troia I-II-III.....	MÖ 2920-2200
ETÇ III.....Troia IV-V.....	MÖ 2200-1700

Son olarak Türkiye’nin arkeoloji envanterinin oluşturulması amacıyla başlatılan TAY projesi kapsamında, Türkiye’deki ETÇ araştırmaları üzerine yaptığı değerlendirmede S.Harmankaya’nın ETÇ için önerdiği kronoloji aşağıdaki gibidir;

ETÇ I.....MÖ 3300/3200-2650 (Kasabalardan kentlere geçiş evresi)

ETÇ II.....MÖ 2650-2400 (İlk büyük kentler evresi)

ETÇ III.....MÖ 2400-2000/1900 (Feodal kent devletleri evresi)

Bu önermede Harmankaya sadece Batı Anadolu için değil, Anadolu’nun geneli için bir ETÇ kronolojisi önerisinde bulunmuş olmakla birlikte makalesinde Batı Anadolu’nun diğer bölgelerden farklarını da belirtmiştir.⁸⁰

Görüldüğü üzere Batı Anadolu ETÇ kronolojisi için birçok araştırmacı tarafından farklı tarihler verilmektedir. Önerilen kronolojilerin bir kısmı uzun yıllar önce ve sadece birkaç yerleşim yerinden elde edilen bulgulara dayanılarak oluşturulmuş olması bu önermelerin geçerliliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Her yıl icra edilen yeni araştırmalar ve teknolojik gelişmeler kapsamında yeni öneriler sunulmaktadır ve tarihler birbirine daha çok yaklaşmaktadır. Araştırmaların geçmişten günümüze olan seyrini izleyecek olursak ise Batı Anadolu ETÇ kronolojisi için sadece tek bir yerleşim yerinin merkeze alınarak oluşturulmasının mantıksal açıdan geçerliliğini yitirmeye başlamış olmasıdır. Sadece Troia’dan elde edilen bulgularla değil Batı Anadolu’daki diğer yerleşimler üzerinde yapılan değerlendirmeler de sağlıklı bir kronoloji oluşturulması için önem arz etmektedir.⁸¹ Batı Anadolu coğrafi açıdan bu çalışmanın ikinci bölümünde de bahsedildiği gibi geniş bir bölgeyi kapsamaktadır. Bu nedenle bu bölgenin tümünde yer alan yerleşimlerin mimari, seramik, metalurjik buluntularının, sosyal ve ekonomik yapılarının değerlendirilmesi sonucunda bir kronoloji oluşturulmalıdır.

⁷⁹ Manfred KORFMANN, “**Tarih Öncesi Yerleşim Yeri Hisarlık Tepesi**”, *Düş ve Gerçek TROIA*, Çev.S.B.Gün, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 347-354

⁸⁰ HARMANKAYA, a.g.e. s. 11-41

⁸¹ UHRİ, a.g.e. s. 53

Yukarıdaki önerilere bakılacak olursa Batı Anadolu ETÇ kronolojisi MÖ 4000 ile MÖ 1700 gibi geniş bir zaman aralığını kapsamaktadır. Fakat günümüze gelindiğinde artık ETÇ'nin başlangıç tarihini MÖ 4000 olarak veren araştırmacı sayısı yok denecek kadar azdır. ETÇ'nin başlangıç tarihi ile ilgili olarak yaygın olarak iki görüş ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki ETÇ'yi MÖ 3300/3200 yıllarından başlatmak diğeri de MÖ 3300/3200-MÖ 3000 yılları arasındaki evreyi Geç Kalkolitik Çağ'dan ETÇ'ye geçiş evresi olarak kabul edip Batı Anadolu'da ETÇ'yi MÖ 3000 yıllarından başlatmaktır. ETÇ'nin sonu da başlangıcı gibi kesin tarihlemelerden uzaktır. Araştırmacılar, MÖ 2150 ve MÖ 1700 arasında farklı tarihlere vurgu yapmaktadır. Burada dikkat çekici bir nokta da Erken Tunç Çağı'nın sonunun ister Batı Anadolu'da isterse de Orta Anadolu'da olsun MÖ 1800-1700'den daha geç tarihlere gitmemesidir. Bu tarih de yaklaşık olarak Asur Ticaret Kolonileri'nin Anadolu'ya gelişi bir diğer deyişle Anadolu'da yazıya geçilmesiyle tarih öncesi dönemlerin kapanarak tarih dönemlerinin başlamasıyla eş zamanlıdır.⁸²

⁸² UHRİ, a.g.e. s. 53

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BATI ANADOLU ERKEN TUNÇ ÇAĞI OYUNCAKLARI

Tezin bu bölümünde Batı Anadolu’da ETÇ döneminde yerleşim veya mezarlık olarak kullanılmış alanlar üzerinde yapılan kazı ve yüzey araştırmaları sonucunda ortaya çıkan bilgiler değerlendirilmiştir. Kazı ve yüzey araştırmaları raporları göz önüne alınarak çanak çömlekleri ya da mimariyi değerlendirirken araştırmacılar, bolca buluntuya ait bilgilere ulaşılabilir. Bu malzemeleri aynı dönem içerisindeki benzer buluntularla karşılaştırarak ya da insanlığın ortak bilimsel birikimi yardımı ile kategorize etmek ve kullanım alanını belirlemek ile bir buluntunun oyuncak olduğunu iddia etmek farklı şeylerdir. Nitekim yaklaşık 35 yıllık kazı sonuçları, müze ve yüzey araştırmaları incelendiğinde ETÇ döneminde oyuncak olarak kullanıldığı iddia edilen buluntu sayısı yok denecek kadar azdır. Yazı öncesi dönemlerde bir buluntunun oyuncak olarak kullanıldığını söyleyebilmek zordur. Bu çalışmaya başlarken böyle sorunlarla karşılaşılabilceği göz önüne alınarak yola çıkılmıştır. Fakat Homo Sapiens’i Homo Sapiens yapan belki de en önemli özelliğini, adına ister kurgu ister hayal gücü yeteneği deyin, göz önüne alarak da oyuncakların ETÇ döneminde de kullanıldığı kanıtlanmak istenmiştir. Günümüzün oyuncak mağazalarında satılan oyuncaklar kadar karmaşık olmasa da en azından basit oyuncakların ETÇ çocuklarının ellerinde dolaştığını söylenebilir. Bu kapsamda Batı Anadolu’da ETÇ döneminde oyuncak olarak kullanılmış ya da kullanılmış olması muhtemel buluntular, bu buluntuların ortaya çıkarıldığı yerleşimler ve mezarlıklara ait bilgiler aşağıda gösterilmiştir.

4.1. HARMANÖREN MEZARLIĞI

Isparta ili Harmanören köyünde, Tavşanlık Dağı’nın güneye bakan yamaçlarında ve Gündürle Höyüğü’ne bitişik ova kesiminde, yaklaşık 20000 m²’lik alanı kapsamaktadır(Şekil 11). Ele geçen buluntular incelendiğinde mezarlığın MÖ 2800-2500 yıllarına tarihlenebileceği düşünülmektedir. Kazı çalışmaları 1989 yılında başlatılmıştır ve seramikler Yortan bölgesi, Bozanönü, Senirce buluntularıyla

benzerlik göstermektedir. Mezarlığın göller bölgesi ETÇ kültürüne büyük katkıları olacağı değerlendirilmektedir.⁸³ 1989-91 yıllarında mezarlıkta 9 adet açmada kazı çalışmaları yapılmış ve burada 86 adet küp mezar tespit edilmiştir. Bu mezarların bir kısmı mezar hediyeleri barındırırken bir kısmı ise hediyesiz gömülmüştür. Mezarlığın bir kısmı ağaç kökleri nedeniyle, bir kısmı da maalesef daha önce yapılan kaçak kazılar neticesinde tahrip olmuştur. Buna rağmen mezarlarda ortaya çıkan buluntular ölü gömme gelenekleri açısından önemli bilgiler verebilecek niteliktedir. 9 açmada gerçekleştirilen kazılarda mezar hediyeleri arasında çok azı metal olmak üzere genellikle pişmiş toprak hediyeler bulunmuştur.

Şekil 11: Harmanören Mezarlığı Konumu

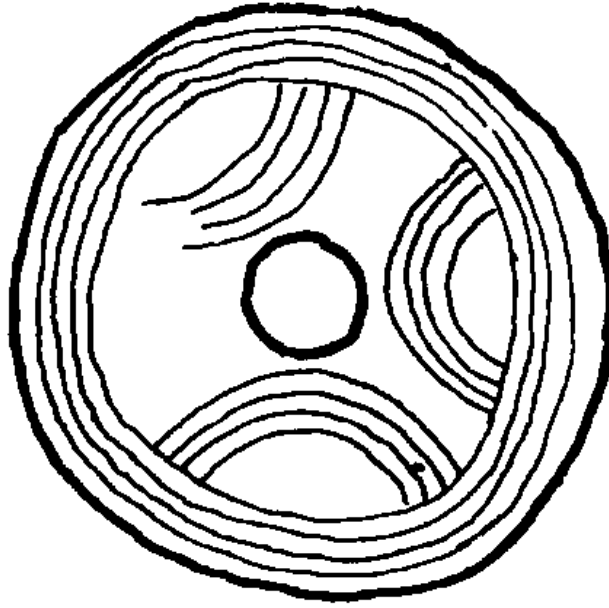
Kaynak : Anatolian Studies

Harmanören mezarlığında kazılan E açmasında toplam 14 küp mezarın bulunmuştur ve bu mezarlar arasında 13 numaralı mezar ilgi çekicidir. Buluntular arasında disk görünümlü bir pişmiş toprak, çocuk arabası tekerleği olarak değerlendirilmiştir (**Şekil 12**) ve aynı mezarda bir küçük çömlekçik bulunmuştur.⁸⁴ Bir oyuncak parçasının yer aldığı mezarda aynı zamanda minyatür bir seramiğin bulunması bu mezarda bulunan kişinin ölümden önceki hayatında, bu tarz bir çömlekçik ile oyun da oynamış olma ihtimalini düşündürmektedir.

⁸³ İlhan ÜNLÜSOY, **Isparta İli Atabey İlçesi Harmanören Kurtarma Kazısı 1989-1991**, III. MKKS, Efes, 1992, s. 291-295

⁸⁴ İ. ÜNLÜSOY, a. g. e. s. 293

Şekil 12 : Harmanören Mezarlığı'nda Bulunan Çocuk Arabası Tekerleği

Kaynak : III. MKKS

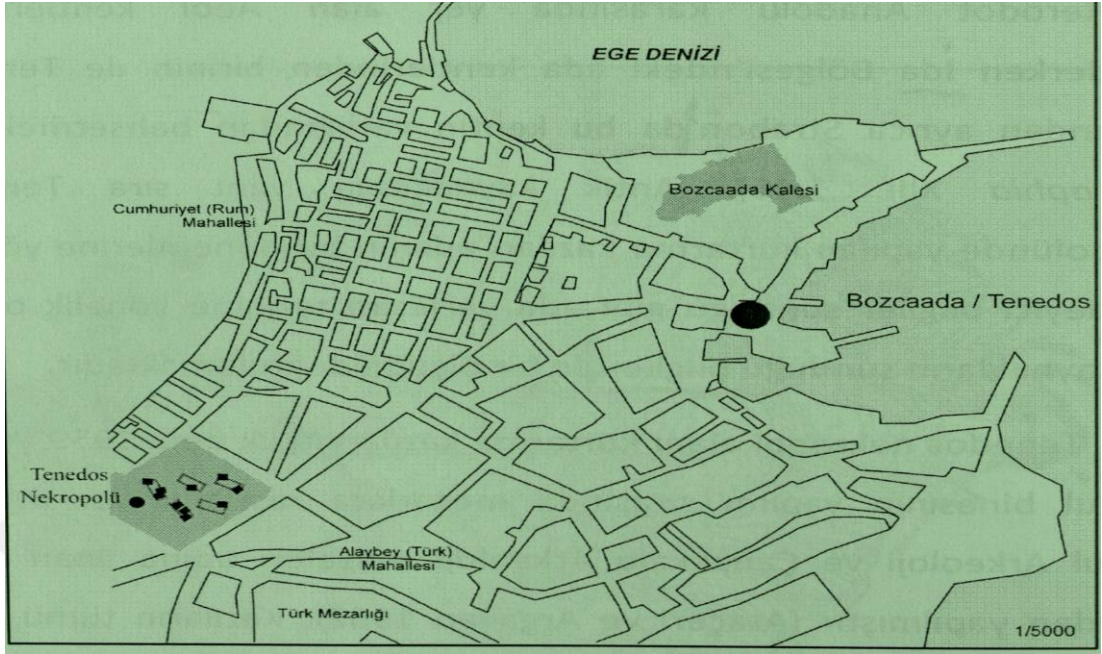
4.2. BOZCAADA-TENEDOS MEZARLIĞI

Çanakkale ilçesi Bozcaada'da yer alan Tenedos'ta ilk kazılar 1959 yılında başlamış, ikinci dönem kazıları 1968-70 yılları arasında yapılmış ve 1990 yılında üçüncü dönem diyebileceğimiz kazılar başlamıştır.⁸⁵

3. Dönem kazılarında Tenedos nekropolü kazılması kararlaştırılmış ve burada A1 ve B1 olmak üzere iki açmada kazılar yapılmıştır. Daha önce yapılan kazılardan elde edilen bilgilerle Tenedos'un Geometrik Dönem'e kadar giden bir tarihi olduğu bilinmekteydi fakat 3. Dönem kazıları ile ETÇ'ye tarihlenen bir mezar ortaya çıkarılmış ve yerleşimin uzun yıllar boyunca tekrar tekrar kullanıldığı anlaşılmıştır. Troia I ile çağdaş olduğu düşünülen, yarı hocker biçiminde bir gömünün olduğu 7 numaralı mezarda kemikler toprakla kaynaşmış durumdadır.

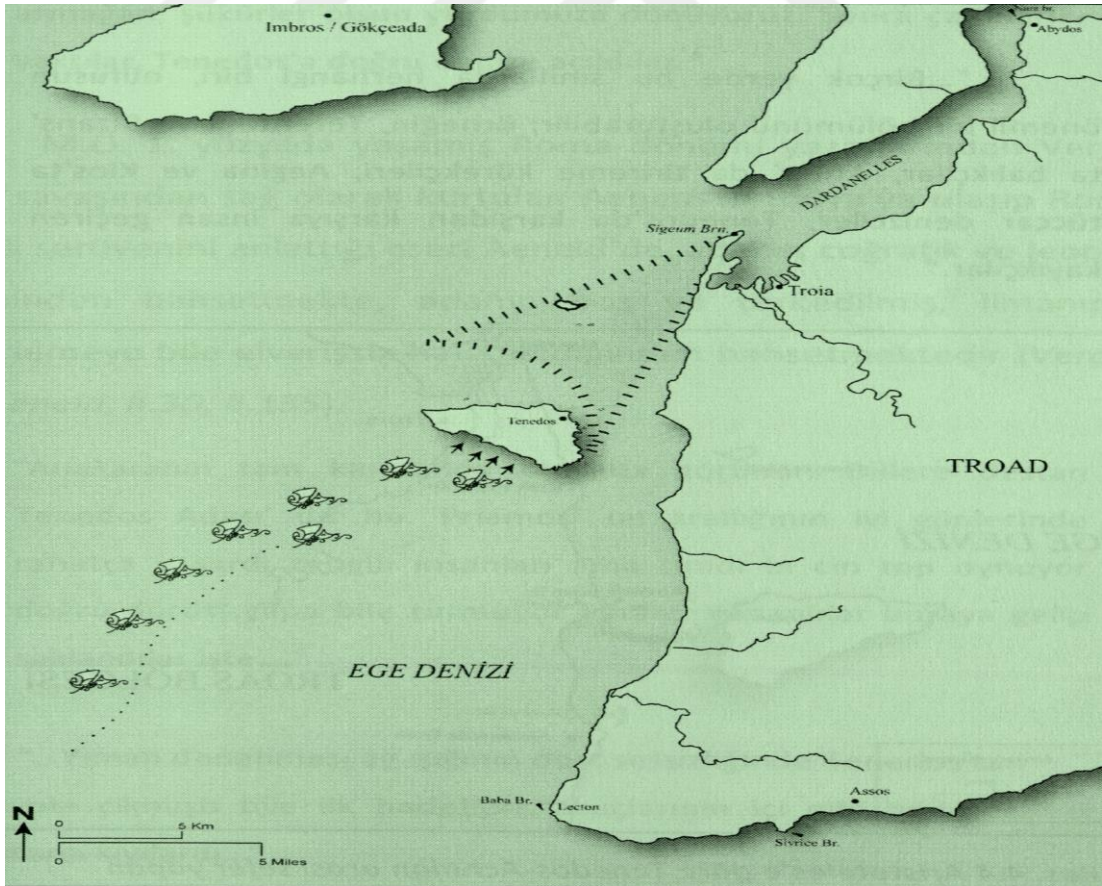
⁸⁵ Nurten SEVİNÇ, **Bozcaada(Tenedos) Nekropolü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı**, IV. MKKS, Marmaris, 1993, s. 311

Şekil 13 : Tenedos'un ve Nekropolün Konumu

Kaynak: Antik Dönem Denizciliğinde Tenedos/Bozcaada

Şekil 14: Tenedos'un Ege'deki Konumu

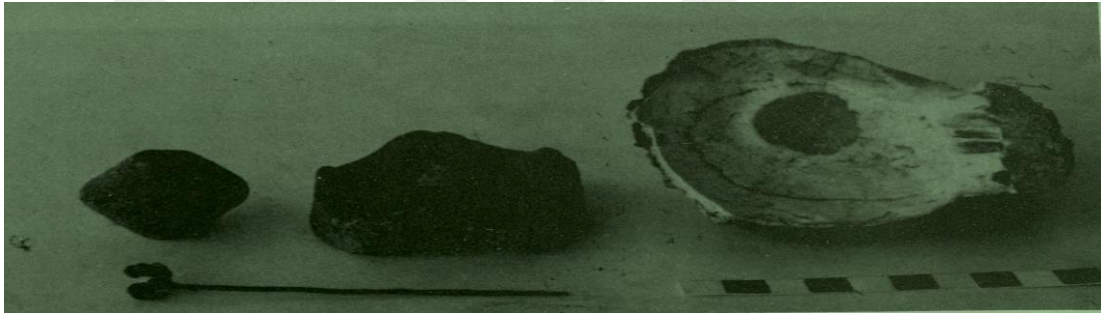
Kaynak: Antik Dönem Denizciliğinde Tenedos/Bozcaada

Gömünün başının ucunda spiral başlı bir bronz iğne, göğüs hizasında askı delikli kapağı olan küçük bir çömlekçik ve ağırşak, son olarak da ayak ucunda işli bir istiridye(Şekil 15) bulunmuştur.⁸⁶

Nekropolde 1993 yılında yapılan kazılarda ETÇ'ye tarihlenen etrafı taşlarla desteklenmiş ve 2 adet hocker gömünün olduğu bir mezar ile ayrı olarak gömülmüş bir hocker gömünün bulunduğu bir mezar daha ortaya çıkarılmıştır. Tek hocker gömünün bulunduğu mezar bir önceki sene ortaya çıkarılan ETÇ mezarıyla benzer buluntular vermiştir; kemik bir iğne, pişmiş toprak bir ağırşak ve işlenmiş bir istiridye(Şekil 16)⁸⁷.

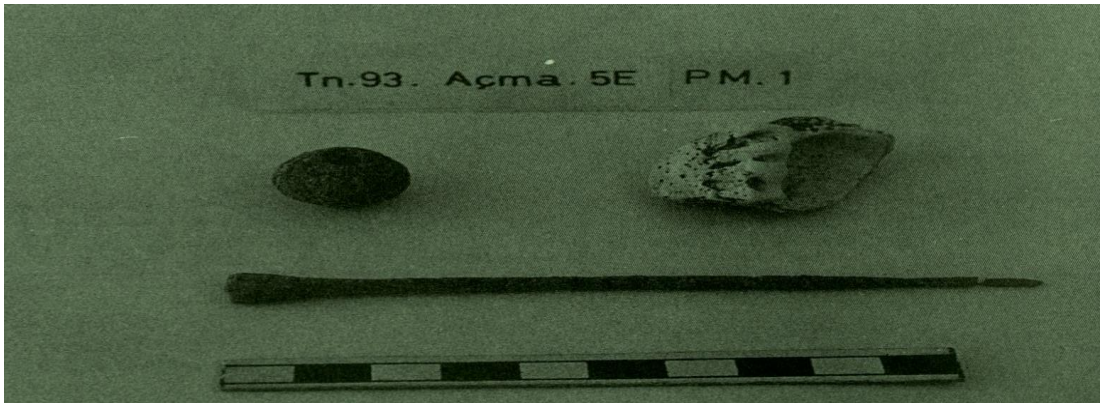
Bu mezarlarda ortaya çıkarılan özellikle işlenmiş istiridye kabuklarının takı özelliği bulunmaması ve yine küçük bir çömlekçik ile beraber gömülmüş olması dolayısıyla bu nesnelerin bir oyun nesnesi olma ihtimalini akıllara getirmektedir

Şekil 15: 7 numaralı mezar buluntuları; bronz iğne, çömlekçik, istiridye kabuğu

Kaynak : IV. MKKS

Şekil 16 : 1993 Yılında Bulunan ETÇ Mezarı ; Kemik İğne, Ağırşak, İstiridye Kabuğu

Kaynak : V. MKKS

⁸⁶ N. SEVİNÇ, a. g. e. s 314

⁸⁷ Nurten SEVİNÇ, **Tenedos Kurtarma Kazısı**, V. MKKS, Didim, 1994, s. 114

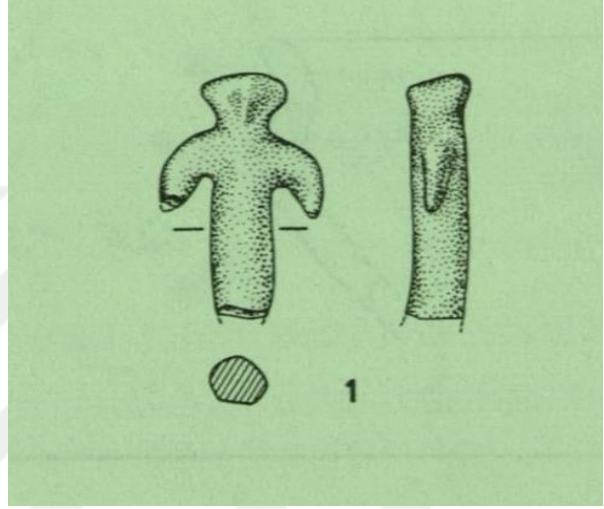
4.3. ESKİŞEHİR-KANLITAŞ HÖYÜK

Bozüyük'tün kuş uçuşu 25 km kadar güneyinde, Aşağı Kuzfındık Köyü'nün 1 km doğusunda yer almaktadır. Çapı 30 m kadar olan höyüğün yüksekliği, alttaki ana kayanın seviyesi tam olarak saptanamadığından, 4-7 m arasında değişebilir.⁸⁸

Şekil 17: Kanlitaş'ta Bulunan Basit Figürin

Şekil 18: Kanlitaş'ta Bulunan Basit Figürinin Çizimi

Kaynak: IX. AST

Kanlitaş'ta bulunan bir figürin(Şekil 17, Şekil 18) T.EFE tarafından diğer figürinlerden farklı olarak görülmekte ve Anadolu'da benzerine rastlanmadığı dile getirilmektedir. Burnun iyi tasvir edildiği bu figürinde ağız ve gözler belirtilmemiştir. Bunun yanında başın arka tarafta iç bükey şekillendirilmiş olması da ilgi çekicidir.⁸⁹ Yaklaşık 5,5 cm boyunda olan bu figürinin dinsel amaçlarla kullanılan figürinlerden ayrı bir işlevi olması muhtemel görünmektedir. Dinsel amaçlar dışında kullanılması ihtimalinden dolayı, küçük bir insan formunu andıran bu buluntunun bir oyuncak olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

4.4. DEMİRCİHÖYÜK, SARIKET MEZARLIĞI

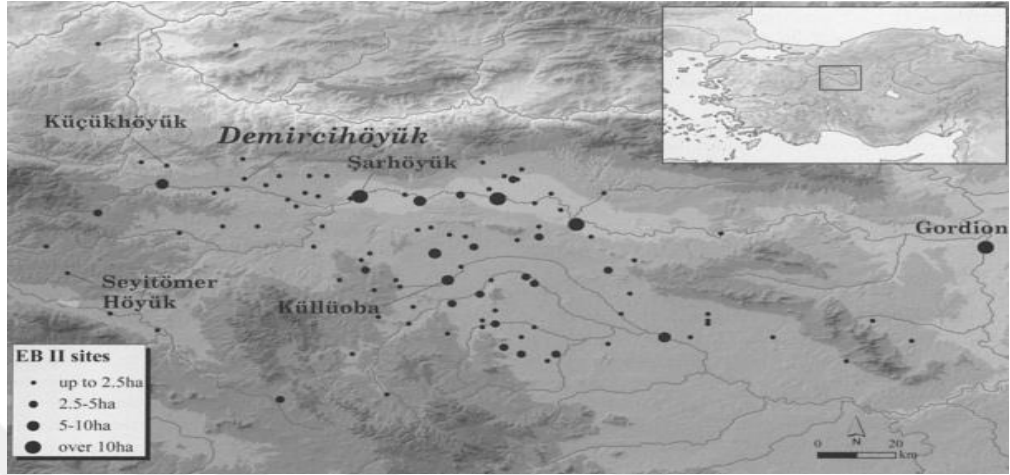
Demircihöyük yerleşmesinin 250 m kadar batısında,(Şekil 19-20) düz bir teras üzerinde yer alan mezarlıkta hem küp mezarlar hem de taş sanduka türü

⁸⁸ Turan EFE, 1989 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları, XIII. AST, Ankara, 1990, s. 167

⁸⁹ Turan EFE, 1990 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları, IX. AST, Çanakkale, 1991, s. 568

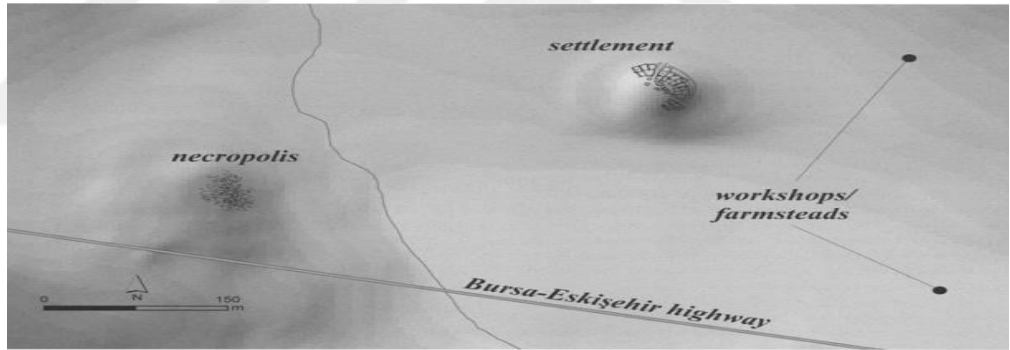
mezarlar yer almaktadır. Burada keşfedilen bir çocuk mezarında altın, bronz, karneol ve dağ kristalinden yapılmış boncuklar(Şekil 21) aynı mezarda yer alan bronz bir bilezik ve altın bir alınlıkla birlikte bulunmuştur.⁹⁰

Şekil 19: Demircihöyük Konumu

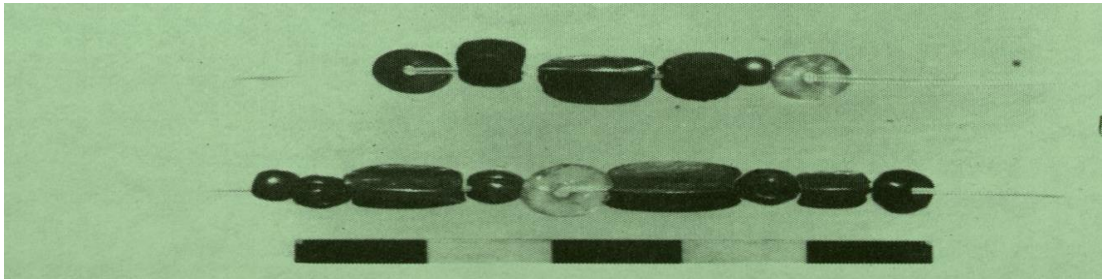
Kaynak : Anatolian Studies

Şekil 20: Sarıket Mezarlığı'nın Demircihöyük'e Göre Konumu

Kaynak : Anatolian Studies

Şekil 21: Sarıket Mezarlığı'nda Bir Çocuk Mezarında Bulunan Boncuklar

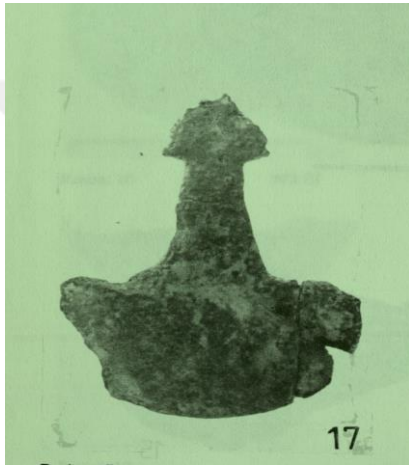

Kaynak : XIII. KST

⁹⁰ Jürgen SEEHER, *Demircihöyük Nekropol Kazısı 1990 Yılı Sonuçları*, XIII. KST, Çanakkale, 1991, s. 165

Bu mezarlıkta bir sonraki yıl icra edilen kazılarda ortaya çıkan diğer bir ilginç buluntu ise yine bir çocuk mezarında bulunan bir kadın heykelciğidir(**Şekil 22**). Bu mezarda bu tam heykelcik haricinde 3 farklı heykelciğin de parçaları bulunmuştur. Demircihöyük kazılarında da benzerine rastlanan bu heykelciğin baş kısmı deforme olmuştur fakat saçların toplanıp sağ omuz üzerinden salınarak tasvir edildiği düşünülmektedir.⁹¹ Her ne kadar ETÇ dönemi figürinlerini andırsa da çok kabaca işlenmiş olması ve bir çocuk mezarında ortaya çıkması bu buluntunun bir oyuncak olabileceği ihtimalini göstermektedir.

Şekil 22: Sariket Mezarlığı'nda Bir Çocuk Mezarında Bulunan Heykelcik

Kaynak : XIV. KST

4.5. ESKİŞEHİR-KUÇÇU HÖYÜK

Eskişehir'in Han İlçesi'ne bağlı Ağlarca Köyü'nde yer alan Kuççudere mevkiinde yer almaktadır. 2004 yılında Eskişehir'de yürütülen yüzey araştırmaları sırasında keşfedilmiştir. Yüzeyinde çok sayıda ETÇ keramiği toplanan höyüğün, arazi çalışmaları nedeniyle yok olmaya yüz tutmuş bir ETÇ yerleşmesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁹² Yüzey araştırmaları sırasında tarla sahibi daha önce bulduğu bir pişmiş toprak boğa figürinini(**Şekil 23**) araştırma ekibine teslim etmiştir. Ağır tahribattan dolayı konteksi hakkında yorum yapamadığımız bu hayvan

⁹¹ Jorgen SEEHER, **Demircihöyük Nekropol Kazısı 1991 Yılı Sonuçları**, XIV. KST, Ankara, 1992, s. 368

⁹² Taciser TÜFEKÇİ SİVAS, **2004 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması**, 23. AST 2. Cilt, Antalya, 2005, s. 168

figürinini oyuncak olmaması da en az dini amaçlar için kullanılmış olması kadar ihtimal dahilindedir.

Şekil 23: Kuççu Höyük'te Tarla Sahibinin Araştırma Ekibine Teslim Ettiği Pişmiş Toprak Boğa Figürini

Kaynak : 23. AST 1. Cilt

4.6. AFYONKARAHİSAR-ASARCIK HÖYÜK

Afyonkarahisar İli'nin Bayat İlçesi'nin 6 km kuzeyinde yer alan Asarcık deresinin hemen kuzeyinde yer almaktadır. Höyük, iş makinesi faaliyetlerinden dolayı tahrip olmuştur. Yüzey araştırması sırasında ele geçen buluntular höyüğün ETC'de iskan edildiğini göstermektedir.⁹³ Burada yapılan yüzey araştırmaları sırasında bulunan kabaca şekillendirilmiş bir hayvan(boğa?) figürini(Şekil 24) basitçe imalinden dolayı dini bir nesneden çok oyuncak olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

⁹³ Özdemir KOÇAK, 2005 Yılı Afyonkarahisar İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması, 24. AST 1. Cilt, Çanakkale, 2006, s. 360

Şekil 24 : Asarcık Höyük'te Bulunan Pişmiş Toprak Hayvan Figürini

Kaynak: 24. AST 1. Cilt

4.7. UŞAK-GAVURKUYUSU HÖYÜK

Uşak İli'nin Sivash İlçesi'nde bulunan Ağaçbeyli Kasabsı Gavurkuyusu mevkiindedir. 2013 yılında yapılan yüzey araştırmaları sırasında keşfedilen höyükte ETÇ ve Roma dönemi malzemeleri bir arada bulunmuştur.⁹⁴ Höyükte ele geçirilen kabaca şekillendirilmiş bir boğa figürini(Şekil 25) oyuncak olması muhtemel bir buluntudur.

Şekil 25: Gavurkuyusu Höyük'te bulunan Pişmiş Toprak Boğa Figürini

Kaynak : 32. AST 1. Cilt

⁹⁴ Özdemir KOÇAK, 2005 Yılı Afyonkarahisar İli ve İlçeleri İle Uşak İli Sivash İlçesi 2013 Yılı Yüzey Araştırmaları, 32. AST 1. Cilt, Gaziantep, 2014, s. 358

4.8. GÖKÇEADA-YENİ BADEMLİ HÖYÜK

Çanakkale ili Gökçeada ilçesinde bulunan Yenibademli Höyüğü, Kaleköy'ün (Kastro) 1.7 km. güneybatısında, Çınarlı ilçe merkezi ile Kaleköy'ü birbirine bağlayan asfalt yolun batısında, Büyükdere Vadisi'nde yer almaktadır(Şekil 26). Höyükte ilk kazılar 1996 yılında Çanakkale Arkeoloji Müzesi adına Halime Hüryılmaz başkanlığında bir ekip tarafından başlatılmıştır.⁹⁵

1997 yılında yürütülen kazılar esnasında biri yassı diğeri bikonik olmak üzere iki küçük boncuk ele geçirilmiştir.⁹⁶ Buluntuları veren yerin yangın geçirmiş olmasından dolayı bu nesnelerin takı olup olmadığı konusunda tam bir değerlendirme yapmak mümkün olmamakla birlikte farklı şekillere sahip olmalarından dolayı oyun nesneleri olması da muhtemeldir.

Şekil 26: Gökçeada Yenibademli Höyük Konumu

Kaynak : 30. KST 1. Cilt

⁹⁵ Halime HÜRYILMAZ, *Gökçeada-Yeni Bademli Höyük 1996 Yılı Kurtarma Kazısı*, XIX. KST, Ankara, 1998, s. 357

⁹⁶ Halime HÜRYILMAZ, *1997 Gökçeada-Yeni Bademli Höyük Kazıları*, XX. KST, Tarsus, 1998, s. 316

Yine aynı yıl yapılan kazılarda ortaya çıkarılan ve balığı anımsatan bir figürin⁹⁷ de (**Şekil 27**) dinsel anlamdan uzak gözükmekte ve oyuncak olma ihtimali dışarıda bırakılmadan değerlendirilmelidir.

Şekil 27: Yenibademli Kazıları'nda Ortaya Çıkarılan Balık Benzeri Figürin

Kaynak : XX. KST

4.9. BADEMAĞACI HÖYÜK

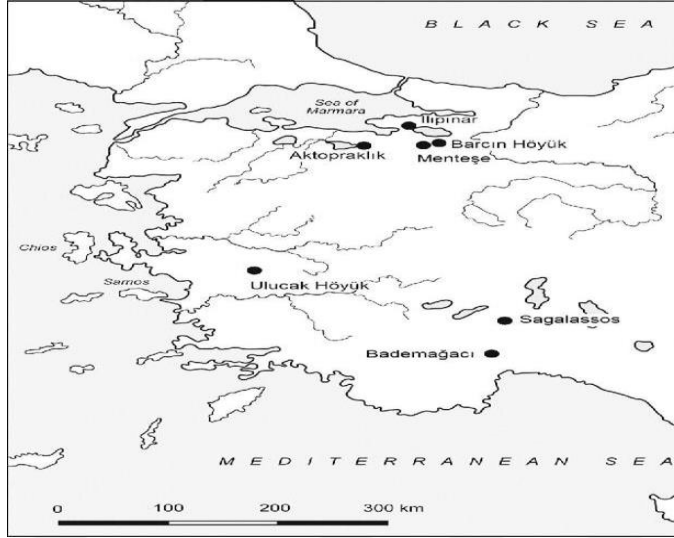
Burdur Göller Bölgesi'nin güney sınırında ve Burdur-Antalya karayolunun, Toros Dağları'nı aştığı Çubuk Beli'nin 5 km kadar kuzeyinde bulunan höyük, Antalya Merkez ilçesine bağlı Bademağacı beldesi sınırları içinde, belde merkezinin 2.5 km kadar kuzeydoğusunda yer almaktadır(**Şekil 28**). Höyüğün Antalya'ya uzaklığı 50 km, Bucak ilçesine 20 km kadardır ve denizden yüksekliği 585 m dir. Höyükteki ilk kazılar 1993 yılında Refik Duru başkanlığında bir ekip tarafından yapılmıştır.⁹⁸

1999 sezonunun küçük buluntuları arasında ilginç bir grup, genişleme kazıları sırasında, höyük yüzeyinin hemen altında ele geçirilen, doğal kireç taşı levhalarından yapılmış, bir tarafı hafif sivrileştirilen, yuvarlak ya da kalp/damla biçimli nesnelerdir(**Şekil 29**).

⁹⁷ H.HÜRYILMAZ, a.g.e. s. 316

⁹⁸ Refik DURU, **Bademağacı Kazıları 1993**, XVI. KST, Ankara, 1994, s. 69

Şekil 28: Bademağacı Höyük Konumu

Kaynak : www.semanticscholar.org

Çapları 4.5-13.4 cm., kalınlıkları 0.7-0.9 cm. arasında değişen ve büyük bir kısmı sağlam durumda ele geçirilen eserlerin sayısı 300 civarındadır. Bunları isimlendirmek ve ne işe yaradığı konusunda öneri yapmak pek kolay değildir. Ancak tümünün bir arada bulunmaları ve kazı alanının diğer kesimlerinde hiç örnek vermemeleri nedeniyle, bunların bulundukları mekan içinde üretildiklerini, büyük olasılıkla Bademağacı'na özgü olduklarını ve yaygın kullanımı olmayan nesneler olduğunu söylemek mümkündür.⁹⁹ Seramik bir kap formu olmayan ve Bademağacı dinsel ritüel nesnelerinden uzak bir form veren bu buluntuların az da olsa oyun nesnesi olma ihtimali var gibi gözükmektedir. Boyutları itibarıyla günümüzde taşlarla oynanan (taş devirmece gibi) bir takım oyunların oynanması için müsait nesneler gibi görünmektedirler. Nitekim bu nesnelerle birlikte uzunluğu 24.5 cm. olan, el baltası görünümünde bir buluntu daha ele geçirilmiştir. 0.6 cm. kalınlıkta levhadan yapılan bu eserin nasıl bir işleve sahip olduğu belli değildir. Bu nesne de eğer bu kireç taşlarıyla oynanan bir oyun varsa, bu oyunun bir parçası olabilir.

Bademağacı'nda 2008 yılında icra edilen kazılarda çoğunluğunu pişmiş toprak ağırşakların ve geometrik desenli mühürlerin oluşturduğu buluntu grubunda en dikkat çekici nesnelerden biri ortaya çıkarılan pişmiş toprak çingirak olmuştur.¹⁰⁰ (Şekil 30)

⁹⁹ Refik DURU, **Bademağacı Kazıları 1999**, 22. KST, 2000, İzmir, s. 98

¹⁰⁰ Refik DURU, **Bademağacı Kazıları 2008**, 31. KST 3. Cilt, 2009, Denizli, s. 266

Şekil 29: 1999 Yılı Kazılarında Ortaya Çıkarılan, İşlevi Belirsiz Yassı Kireç Taşları

Kaynak : 22. KST

Şekil 30: 2008 Yılı Kazılarında Ortaya Çıkarılan Pişmiş Toprak Çingirak

Kaynak: Hamza EKMEN, Ahmet ÜNAL Armağanı

4.10. LİMANTEPE

Liman Tepe İzmir'in Urla İlçesi'nin İskele mahallesinde, Karantina adasının tam karşısında yer almaktadır(Şekil 31). Antik çağlarda doğu ve batısında bulunan iki körfez, Liman Tepe'ye kuzey ucu kayalarla kaplı bir yarımada karakteri kazandırmıştır. Bu körfezlerin aradan geçen zaman içinde dolması üzerine yarımada konumu büyük ölçüde kaybolmuştur. Bu yarımada üzerinde bulunan höyük, kayalık araziden güneye doğru alçalmakta ve antik Klazomenai kentiyle

bütünleşmektedir.¹⁰¹ İlk olarak 1979 ve 1981 yılları arasında yapılan kazılardan sonra yaklaşık 10 yıllık bir ara verilmiş ve 1992 yılında Hayat ERKANAL başkanlığındaki bir ekip tarafından tekrar kazılara başlanmıştır.

2001 yılında yürütülen kazılarda 3 numaralı ev olarak bilinen yapının tabanında bir bebek çömlek mezarı bulunmuştur. Ölü hediyesi olarak bir kulplu çanak ve piramit şeklinde kırmızı bir taş ortaya çıkarılmıştır.¹⁰² Bebek mezarında ortaya çıkarılan bu şekilli taşın her hangi bir dinsel anlamı olmadığı ortadadır. Mezarın çok küçük bir çocuğa ait olması, bu hediyein belki de ailesi tarafından, hayattayken bebeklerini meşgul edecek bir oyuncuğu ölüm sonrasındaki hayatına bir hediye olarak bırakmış olabilecekleri düşüncesini akıllara getirmektedir.

Şekil 31 : Limantepe'nin Uydu Fotoğrafıyla Gösterilen Konumu

Kaynak : ANKÜSAM

2013 yılında yürütülen kazılarda ise Limantepe'nin ETÇ'ye tarihlenen ve Temenos Duvarı olarak adlandırılan alanın hemen doğusunda bir adet kemikten yapılmış kuş figürini(Şekil 32) bulunmuştur.¹⁰³ Dini anlamı olduğuna dair her hangi bir kanıtı sahip olunmadığı için bu figürinin basit bir oyun nesnesi olduğunu iddia etmekte bir sakınca olmadığı ileri sürülebilir.

¹⁰¹ Hayat ERKANAL, **1992 Limantepe Kazıları**, XV. KST I. Cilt, 1993, Ankara, s. 361

¹⁰² Hayat ERKANAL, **2001 Yılı Limantepe Kazıları**, 24. KST, 2002, Ankara, s. 425

¹⁰³ Hayat ERKANAL, **Liman Tepe 2013 Yılı Kara ve Sualtı Kazıları**, 36. KST 3. Cilt, 2014, Ankara, s. 479

Şekil 32: Limantepe’de Ortaya Çıkarılan Kemik Kuş Figürini

Kaynak : 36. KST 3. Cilt

4.11. ÇİNE-TEPECİK HÖYÜK

2001 yılından beri Aydın İli’nde sürdürülen yüzey araştırmaları sonucunda ortaya çıkarılan Çine-Tepecik Höyük, Aydın İli’nin 36 km. güneyinde, Menderes’in önemli güney kollarından Çine Çayı’nın (Marsyas) uzandığı ovalık alanda yer almaktadır(Şekil 33).¹⁰⁴ Höyükte ilk kazılar, 2004 yılında Sevinç Günel başkanlığındaki ekip tarafından başlatılmıştır.

Şekil 33: Çine-Tepecik Höyüğü Konumu

Kaynak : 27. KST 1. Cilt

2011 yılında yürütülen kazılarda bulunan ve G27 olarak adlandırılan çömlek mezar bir bebeğe aittir. Bu çömlek mezarın yakınında yüz hatları belli olmayan bir

¹⁰⁴ Sevinç GÜNEL, **Çine-Tepecik Höyüğü 2004 Yılı Kazıları**, 27. KST 1.Cilt, 2005, Antalya, s. 19

figürün başı parçası(Şekil 34) ve yine bir figürin ait bir gövde parçasına rastlanmıştır(Şekil 35).¹⁰⁵ Höyükte ortaya çıkarılan diğer figürinlere nazaran daha kaba bir işçiliğe sahip olan bu figürinin bebek mezarı yakınında ortaya çıkarılması bu figürinin bebek için bir oyun nesnesi olma ihtimalini akıllara getirmektedir.

Aynı yıl yürütülen kazılarda G20 olarak adlandırılan çömlek mezarda 3 farklı bireye ait kemikler ele geçmiştir. Kemiklerin analizi sonucunda bu bireylerin birinin 9-12 aylık, birinin 6 aylık ve diğerinin de yeni doğmuş bir bebeğe ait olduğu anlaşılmıştır. İlk iki bebeğin kemiklerinden enfeksiyon yüzünden öldükleri anlaşılmıştır. Bu çömlek mezarın içinde ölü hediyesi olarak; kurşun halkalar ve aynı zamanda deniz kabuğundan bir boncuk ele geçmiştir.¹⁰⁶ Bulunan kurşun halkaların ve deniz kabuğundan boncuğun bebeklerin oyuncakları olarak düşünülmesi gayet akla yatkın görünmektedir.

Şekil 34-35: G27 Çömlek Mezarının Yanında Bulunan P:T. Figürin Başı ve Gövdesi

Kaynak: 35. KST 2.Cilt

¹⁰⁵ Sevinç GÜNEL, *Çine-Tepecik 2012 Yılı Kazıları*, 35. KST 2. Cilt, 2013, Muğla, s. 115

¹⁰⁶ S. GÜNEL, a.g.e. s. 115

SONUÇ

Bu çalışmanın ilk bölümünde oyun ve oyuncak kavramlarından bahsedilmiş ve kültür tarihi içerisindeki yerleri üzerinde durulmuştur. Oyun ve oyuncakın kültür kadar eski olgular olduğunu, ilkel insanların yaşam biçimlerinden ve de hayvanların hayatında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu gözlemleyerek idrak edebiliyoruz. Oyunların ve oyuncakların bazen bir bebeği ya da yavruyu oyalama aracı olarak kullanıldıklarına şüphe yoktur. Fakat en önemli işlevlerinden birisi bebeği ya da yavruyu yetişkin hayatına hazırlamaktır. Bir aslan yavrusu kardeşleriyle oyun oynarken avcılığa ilk adımlarını atar. Avcı toplayıcı bir kabileye mensup 2 yaşındaki bir bebek etrafında bulduğu çalı çırpıyla, böceklerle saldırarak(!) ve kuşları yakalamaya çalışarak avcı toplayıcılığın ilk provalarını yapar.

Hayvanlar alemi bir kenara bırakılıp bu tezin öznesi olan Homo Sapiens ele alınacak olursa, oyuncakın her zaman yaşamın önemli bir parçası olduğu görülecektir. Hatta Homo Sapiens, Homo Sapiens olmadan önce de basit oyuncaklarla oyunlar oynamıştır denilebilir fakat bu oyuncakların günümüze ulaştığına dair herhangi bir maddi kanıt yoktur.

Bu tezin zaman dilimini oluşturan ETÇ döneminde yaşayan insanlar günümüz insanı ile karşılaştırıldığında ilkel fakat tabii ki Homo Sapiens'in atalarından çok daha ileri bir teknolojiye sahiplerdi. Yine de ETÇ insanların evde sahip oldukları ya da ellerine geçirdikleri küçük malzemelerle oyunlar oynadıkları düşünülebilir; Eğer Yeni Gine'deki bebekler evdeki bıçakları ya da mutfak eşyalarını oyuncak olarak kullanabiliyorsa (Bknz. Bl. 1.2) ya da çağdaş insanın evinde bir bebek iki televizyon kumandasıyla araba yarışı oynayabiliyorsa, bu durumda ETÇ bebeklerinin ve küçük çocuklarının da mutfaktaki sosluklarla ve havan taşlarıyla, işliktaki ağırşaklar ve fırçalarla ya da evin içindeki mühürler ve figürinlerle oynadıklarından bahsedilebilir.

Günlük kullanım eşyalarının oyuncak olarak nitelendirilmesi yanlış olmasa da konunun dallanıp budaklanmasına ve bu tezin konusunun gereğinden fazla genellenmesine sebep olacağı için bu tarz eşyaları oyuncak olarak nitelemekten mümkün olduğunca uzak duruldu. Bununla birlikte arkeolojik veriler değerlendirilirken göz önünde bulundurulması gereken en önemli noktalardan biri olan “bağlam” baz alınarak, bazı buluntulara ilk değerlendirmelerinden farklı

anlamlar yüklenebileceği ihtimali ortaya kondu. “Bağlam”, bir buluntunun basit bir pişmiş toprak parçası mı, bir dini eşya mı ya da bir oyuncak mı olduğunun anlaşılması için araştırmacılara ışık tutacak en önemli kavramdır. Nitekim birçok esere, bulunduğu alanın bağlamından ziyade farklı kazı alanlarında ortaya çıkarılan eserlerle benzerlikleri üzerinden anlamlar yüklenmektedir. Bu yöntemin işe yaramadığını söylemek doğru değildir fakat bağlam, araştırmacılara iki eser arasındaki benzerlikten daha fazla şey söyleyecektir. Bu yüzden Ian Hodder’ın da belirttiği gibi “Bağlam her şeydir” diyerek bağlamın önemine bir kez daha dikkat çekmekte fayda vardır.

ETÇ mezar hediyeleri arasında oyuncakların büyük bir yerinin olduğunu iddia etmek gerçekçi olmayacaktır fakat neredeyse yok sayılmaktadırlar. Bu durum ETÇ insanların oyun oynamadıkları ya da hiç oyuncak kullanmadıklarından dolayı kaynaklanmamaktadır. Çünkü bu çalışmanın giriş ve ilk bölümünde belirtildiği gibi insanlığın her hangi bir evresinin oyun ve oyuncak pas geçmiş olma ihtimali yoktur. Olsa olsa, bulunamayan oyuncaklar ya da oyuncak olup olmadığı anlaşılamayan buluntular vardır. Bu sebeple tez çalışmasında Batı Anadolu’daki ETÇ buluntusu veren mezar ve yerleşimlerin kazı sonuçları ve yüzey araştırmaları tekrar gözden geçirildi. Bazı raporlarda buluntuların direk olarak oyuncak (ya da bir oyuncak parçası) olarak adlandırıldığı görüldü. Bazı raporlarda ise bir takım buluntuların işlevi üzerine her hangi bir açıklama yapılmadığı ya da basitçe figürin olarak adlandırıldığı görüldü. İşte bu noktada, bağlamın ne kadar önemli bir olgu olduğunu göz önünde bulundurarak figürin ya da işlevi belirsiz bazı buluntuları oyuncak olarak değerlendirmekte bir sakınca görülmedi.

Bu tez çalışmasında ETÇ dönemine tarihlenen bazı buluntuların oyuncak olarak değerlendirilmesinde bağlam haricinde göz önünde bulundurulacak bir diğer kriter de buluntuların kabaca işlenmiş bir biçimde bulunmuş olmalarıdır. Dini anlamlar yüklenen figürin ya da idollerin nispeten daha incelikli işçiliğe sahip oldukları görülmüştür. Bunun yanında bu çalışmada değerlendirilen çoğu hayvan formunda şekillendirilmiş buluntular daha kaba işçiliğe sahiptir. Bu yüzden bu buluntuların, dönemin insanları için büyük önem arz eden ölümden sonraki yaşamdan ziyade, hayatta oldukları zaman diliminde kullanmış olabilecekleri nesneler oldukları iddia edilmiştir. Aslında iddia şudur; araştırmacılar, Sudan’da

yaşayan Nuer kabilesinin çocuklarının çamurdan hayvan ya da ağıl gibi oyuncaklar yapmalarına benzer bir durumla karşı karşıya kalmış olabilir.

Kabaca şekillendirilmiş figürin benzeri nesnelerin ve genel olarak çocuk ve bebek mezarları bağlamında değerlendirilmiş nesnelerin dışında bu tez çalışmasında oyuncak olması muhtemel birkaç nesne daha tanıtılmıştır. Bademağacı'ndaki yassı kireç taşları (Bknz. Bl. 4.9), Limantepe'deki kuş ve Yenibademli Höyük'teki balık benzeri figürinlerin (Bknz. Bl. 4.10 ve Bl. 4.8) bu ihtimal dahilinde değerlendirilmesinin sebebi ise; bu buluntuların dini objeler olarak herhangi bir işlevlerinin olmamaları ve günümüz oyunlarında kullanılan oyuncaklarla benzerlik göstermesidir.

Sonuç olarak; kazı alanlarında oyuncak olma ihtimaline sahip buluntuların ortaya çıktığı mevkilerde bağlamın gözden geçirilmesi, ortaya çıkarılan nesnelerin işçiliğinin(dini objelere göre daha kaba işçilik), bu nesnelerin ETÇ dönemindeki işlevleri üzerindeki etkisi ve işlevi belirsiz buluntuların günümüz oyuncaklarına benzer nitelikte olması bu tez çalışmasındaki iddiaların temelini oluşturmuştur.

Arkeoloji, disiplinler arası çalışılması gereken bilimlerden biridir. Disiplinler arası yaklaşım ise bir bilim dalının kendini sürekli geliştirmesine ve bir olaya, sürece, teoriye ya da esere farklı bakış açılarından yaklaşılmasına olanak sağlar. Bu da daha tatmin edici sonuçlar veren bir çalışma ortaya çıkarır. Tıpkı Leonardo Da Vinci'nin insan anatomisi üzerine yaptığı derin çalışmalarını resimlerine yansıtması gibi. Bunun yanında bilim dogmatik değildir; sürekli kendini yenileme ve daha doğru sonuçlara ulaşma isteği vardır. Bir bilim dalı için farklı iddiaların gündeme gelmesi onun tutarsızlığını ya da başarısızlığını değil, gerçeğe ulaşma konusundaki hevesini gösterir.

Erken Tunç Çağı Batı Anadolu'da Oyuncaklar adlı bu yüksek lisans tezi, ilgili olduğu dönem ve coğrafya kapsamında ortaya çıkarılan eserlere farklı bakış açılarıyla yaklaşan, bir “yeniden değerlendirme” dir. Araştırma konusu kabul edilen buluntular, gelecek yıllarda yapılacak olan araştırmalarla ve bilimin kaydettiği ilerleme sayesinde daha kesin sonuçlarla desteklenebilir ya da iddia edilenden farklı bir işlevi olduğu anlaşılabılır. Buradaki amaç; Homo Ludens'in tarihin hiçbir devrinde ihmal edilmesinin mümkün olmadığı, oyun oynayan atalarımızın günümüz kültürüne mutlaka oyuncaklar da miras bıraktıkları ve bu alanda daha fazla araştırma

yapılması gerektiğinin altını çizmektir. Yaklaşık 5000 yıl önce bu topraklarda doğan, emekleyen, yürümeyi ve konuşmayı öğrenen, öğrendikleriyle hayata hazırlanan atalarımızın eline hiç oyuncak almadığını düşünmek akla yatkın olmadığı için, yeni araştırmalar ışığında daha fazla oyun nesnesinin ortaya çıkarılacağını düşünmek daha makul gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

ABT, Clark C. **Serious Games**, NY: The Viking Press, New York, 1970, s. 200.

AKTÜRE, Sevgi. **Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2004, s. 68.

AKURGAL, Ekrem. **Anadolu Kültür Tarihi**, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2008, 20. Basım, s. 11.

ASLAN, Rüstem. **TROY:City of Mythology and Archaeology**, İÇDAŞ Publications, Ankara, 2016, s. 11-18.

AYDIN, Nurullah. **Seyitömer Höyük Kurtarma Kazısı 1989**, I. MKKS, Ankara, 1990, ss. 191-192.

BENER, Salkım Selvi. **Antikçağ'da Oyun ve Oyuncaklar**, Kitap Yayınevi, 2.Basım, Mayıs 2016, İstanbul, ss.32-53.

BLEGEN, C. W. **Troy and Trojans**, U.S.A., Barnes and Noble Books, 1995, s. 174.

CAILLOIS, Roger. **Man, Play, and Games**, Translated from the French by Meyer Barash University of Illinois Press, Champaign, 2001, s. 9–10.

CAILLOIS, Roger ve HALPERIN, Ellain P. **The structure and classification of games**, Diogenes Vol. III, Issue 12, 1955, Paris, ss.62-75.

COSTIKYAN, Greg. **I Have No Words & I Must Design: Toward a Critical Vocabulary for Games**. In F. Mäyrä (Ed.), Computer Games and Digital Cultures Conference, Tampere University Press. 2002, Tampere, ss. 9–33.

ÇAKIR, Aylin ve ÖZTÜRK, Gülşah. **Eski Uygarlıklarda Çocuk Oyunları ve Oyuncaklar**, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, s. 3.

DIAMOND, Jared. **Düne Kadar Dünya**, çev. Cengiz YÜCEL, 2. Baskı, Akılçelen Kitaplar Ankara, 2016, s. 268.

DURU, Refik. **Burdur-Antalya Bölgesi'nin Altı Bin Yılı**, Suna ve İnan Kıraç Vakfı, İstanbul, 2008, s. 345.

DURU, Refik. **Bademağacı Kazıları 1993**, XVI. KST, Ankara, 1994, s. 69.

DURU, Refik. **Bademağacı Kazıları 1999**, 22. KST, 2000, İzmir, s. 98.

DURU, Refik. **Bademağacı Kazıları 2008**, 31. KST 3. Cilt, 2009, Denizli, s. 266.

DÜRİNG, Bleda S. **The Prehistory of Asia Minor**, Cambridge University Press, New York, 2011, ss. 258-260.

EASTON, D.F. **“Towards a Chronology for the Anatolian Early Bronze Age”** Anatolian Studies Vol 26, BIAA, Ankara, 1976, ss. 145-173.

EFE, Turan. **1989 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları**, VIII. AST, Ankara, 1990, s. 167.

EFE, Turan. **1990 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları**, IX. AST, Çanakkale, 1991, s. 568.

EFE, Turan. **Batı Anadolu Tunç Çağı Uygarlığının Doğuşu**, *Arkeo-Atlas-2*, D-B-R yay., İstanbul, s. 92.

EFE, Turan. **Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı-Batı Anadolu**, *ArkeoAtlas Özel Koleksiyon*, D-B-Y, İstanbul, 2011, s. 198.

ERKANAL, Hayat. **1992 Limantepe Kazıları**, XV. KST I. Cilt, 1993, Ankara, s. 361.

ERKANAL, Hayat. **2001 Yılı Limantepe Kazıları**, 24. KST, 2002, Ankara, s. 425.

ERKANAL, Hayat. **Liman Tepe 2013 Yılı Kara ve Sualtı Kazıları**, 36. KST 3. Cilt, 2014, Ankara, s. 479.

GERÇEK, Ayça. Antik Çağda Pişmiş Toprak Oyuncaklar, **Aktüel Arkeoloji Dergisi**, Sayı 65, 2018, s.75.

GILMOUR, Garth H. "The Nature and The Function Of Astragalus Bones From Archaeological Context In The Levant And Eastern Mediterrenean" **Oxford Journal of Archaeology**,16(2),1997,ss. 167-175.

GÜNEL, Sevinç. **Çine-Tepecik Höyüğü 2004 Yılı Kazıları**, 27. KST 1.Cilt, 2005, Antalya, s. 19.

GÜNEL, Sevinç. **Çine-Tepecik 2012 Yılı Kazıları**, 35. KST 2. Cilt, 2013, Muğla, s. 115.

HARMANKAYA, Savaş. **Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme**, TAY 4a/4b; İlk Tunç Çağı, Task Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 26.

HUIZINGA, Johan. "**Homo Ludens**" Çev. Orhan DÜZ, 1. Basım, Alfa, 2018, İstanbul, s. 45.

HÜRYILMAZ, Halime. **Gökçeada-Yeni Bademli Höyük 1996 Yılı Kurtarma Kazısı**, XIX. KST, Ankara, 1998, s. 357.

HÜRYILMAZ, Halime. **1997 Gökçeada-Yeni Bademli Höyük Kazıları**, XX. KST, Tarsus, 1998, s. 316.

İNAL, Kemal. **Çocuksu Masumiyetten Plastik Paradoksa Oyunağın Kısa Tarihi**, s. 256.

KOÇAK, Özdemir. **2005 Yılı Afyonkarahisar İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması**, 24. AST 1. Cilt, Çanakkale, 2006, s. 360.

KOÇAK, Özdemir. **2005 Yılı Afyonkarahisar İli ve İlçeleri İle Uşak İli Sivash İlçesi 2013 Yılı Yüzey Araştırmaları**, 32. AST 1. Cilt, Gaziantep, 2014, s. 358.

KORFMANN, Manfred. **İlk Tunç Çağı Denizsel Troia Kültürü**, ArkeoAtlas Özel Koleksiyon, D-B-Y, İstanbul, 2011, ss. 234-241.

KORFMANN, Manfred. **1991 Yılı Troia Çalışmaları**, XIV. KST, Ankara, 1992 ,s. 382-383.

KORFMANN, Manfred. **“Ausgrabungen am Besiktepe”**, *Anatolia and The Ancient Near East Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, TTK, Ankara, ss. 271-278.

KORFMANN, Manfred. **“Tarih Öncesi Yerleşim Yeri Hisarlık Tepesi”**, *Düş ve Gerçek TROLA*, Çev.S.B.Gün, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002, ss. 347-354.

KÖROĞLU, Kemalettin. **Eski Mezopotamya Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 48-50.

MELLAART, James. **The Chalcolithic and Early Bronze Age of Near East and Anatolia**, Beirut, Khayats Publishing, 1966, ss. 121-173.

MELLAART, James. **Cambridge Ancient History Vol I-Part II**, Cambridge, Cambridge University Press, 1971, 3rd Edition, ss. 405-410.

ÖZSAİT, Mehmet. **Eski Çağ Tarihi**, AÜAÖF Yayınları, Eskişehir, 1991, s. 89.

SAGONA, Antonio and ZIMANSKY, Paul. **Ancient Turkey**, RoutledgePublication, New York, 2009, ss. 191-198.

SALEN, Katie ve ZIMMERMAN, Eric. **Rules of Play: Game Design Fundamentals**, MIT Press-Cambridge, Massachusetts-Londra, 2004, s. 672.

SARI, Deniz. **İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi**, MASROP E-DERGİ, 2012, s. 113.

SEEHER, Jorgen. **Demircihüyük Nekropol Kazısı 1990 Yılı Sonuçları**, XIII. KST, Çanakkale, 1991, s. 165.

SEEHER, Jorgen. **Demircihüyük Nekropol Kazısı 1991 Yılı Sonuçları**, XIV. KST, Ankara, 1992, s. 368.

SEVİM, Cemalettin ve GÖNÜL, Elif. **Tarihsel Süreç İçerisinde Oyuncanın Gelişimi ve Seramik Oyuncaklar**, Anadolu Üniversitesi, s. 24.

SEVİNÇ, Nurten. **Bozcaada(Tenedos) Nekropolü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı**, IV. MKKS, Marmaris, 1993, s. 311.

SEVİNÇ, Nurten. **Tenedos Kurtarma Kazısı**, V. MKKS, Didim, 1994, s. 114.

STEADMAN, Sharon R. **The Oxford Handbook of Ancient Anatolia**, Oxford University Press, Oxford, 2011, s. 230.

ŞAHİN, Seracettin. **Afyon Arkeoloji Müzesi Teşhir ve Tanzimi**, X. MKKS, Kuşadası, 1999, s. 116.

TATAR, Engin. “Çağlar Boyunca Yaşamımızın Vazgeçilmez Unsuru Oyun” **Aktüel Arkeoloji Dergisi**, Sayı 65, 2018, s.31.

Traits Historiques de Jeux et Jouets,(Tarih Boyunca Oyun ve Oyuncaklar), Centrum Voor Speelgoed en Volkskunde, Belçika, 1982, Çev.Bekir ONUR, s. 366.

TÜFEKÇİ SİVAS, Taciser. **2004 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması**, 23. AST 2. Cilt, Antalya, 2005, s. 168.

UHRİ, Ahmet. **Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri**, İzmir, 2003, s. 33.

UHRİ, Ahmet. “Yoksa Bunlar Oyuncak Mı?” **Aktüel Arkeoloji Dergisi**, Sayı 65, 2018, s.50.

ÜNAL, Ahmet. **Eski Çağda Kafkasya ve Anadolu: Neolitik Çağdan Geç Tunç Çağının Sonuna Kadar (MÖ 5500-1150) Anadolu ve Kafkasya İlişkileri**, Kuban-Maykop Kùltürleri ile Eski Anadolu Kùltürlerinin İlişkileri (Kaf-Der Çorum Paneli)

ÜNLÜSOY, İlhan. **Isparta İli Atabey İlçesi Harmanören Kurtarma Kazısı 1989-1991**, III. MKKS, Efes, 1992, ss. 291-295.

YAKAR, Jak. **The Later Prehistory of Anatolia** , Oxford University Press, 1985 Oxford, s. 94

YAKAR, Jak. “**Troy and Anatolian Early Bronze Age Chronology**”, Anatolian Studies Vol 29, BIAA, Ankara, 1979, ss. 51-67.

YAKAR, Jak. **Prehistoric Anatolia**, Tel Aviv University Press, 1991, Tel Aviv, s. 9

İNTERNET KAYNAKLARI

Chris Crawford, **The Art of Computer Game Design**
http://www.rohan.sdsu.edu/~stewart/cs583/ACGD_ArtComputerGameDesign_ChrisCrawford_1982.pdf (20.10.2018)

National Museum-New Delhi,Collections, PreHistory&Archaeology,
<http://www.nationalmuseumindia.gov.in/prodCollections.asp?pid=39&id=1&lk=dp1>,
(23.04.2019)

The British Museum, Collection Online,
https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=366721&partId=1&object=19761&page=1, (23.04.2019)

<https://www.littlethings.com/ancient-toys/> (18.02.2019)

<https://www.remotelands.com/interest/tribal#overview> (10.02.2019)

<http://www.nationalgeographic.com.tr/> (28.01.2019)

<https://www.nationalgeographic.org/media/bull-leaping/> (01.07.2019)

<https://smarthistory.org/thera/> (01.07.2019)

<http://ankusam.ankara.edu.tr/limankara/> (16.04.2019)